КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, СЛОВАЦЬКОГО 14

20 БЕРЕЗНЯ 1928 | Ч. 3 | РІК ВИДАННЯ I.

Джордж Рессель.

Виховання громадян.

Досі ми в Ірляндії цікавилися більше зміною урядової системи, ніж зміною суспільного ладу. Ми вимагали доброго правительства, але слід було присвятити неменше енергії вихованню інтеліґентного громадянина. Наші політичні рухи, що вимагали армії вимуштрованих виборців, однодушних й однаково думаючих, впливали в дечім відємно на національний характер й особистість. Наші не-політичні рухи, як кооперативний і професійний, що вимагали в першій мірі індивідуальних зусиль й особистої ініціятиви, розвивали національний характер й інтеліґентність. Недивно, що між політичними й неполітичними рухами існувала ріжниця. Перші вимагали від Ірляндців зречення від самостійного думання й сліпої віри в своїх провідників. Другі вимагали насамперед, щоб Ірляндці мислили й чинили самостійно. Кілька років перед тим я читав книжку Сталло: „Основні поняття сучасної фізики.“ Автор викладає в ній, між иншим, як ріжні вчені дивляться на атом. Одній ґрупі вчених — фізикам було абсолютно необхідним уявляти собі атом твердим і відповідно до цього вони створили собі гіпотезу. Друга ґрупа вчених — хеміки, як не милюся — навпаки, вважала атом елястичним; вони не могли працювати инакше, як тільки з цією гіпотезою. Нарешті, третя група з лордом Кельвіном на чолі вавжала, що атом, яко такий, взагалі не існує; що те, що рахувалося атомом — це лише вири в світовому етері. Щось подібне ми бачимо й у нас в Ірляндії. Для наших націоналістичних політиків Ірляндець мусить бути твердим і незмінним, як атом для фізиків, бо инакше вони не могли сподіватися на успіх того, до чого вони стреміли. Для цілей наших неполітичних рухів було необхідно, щоб Ірляндець був елястичним, здібним самостійно думати, бо инакше Ірляндія не могла мати жадної будучности. Хочеться ще додати, що для уніоністів не існувало взагалі жадних Ірляндців, а тільки вири в політичному етері. Сталло в своїй книзі вимагав більш метафізичного відношення до проблємів науки. Він вказував, що атом не може бути твердим на бажання фізика, елястичним на бажання хеміка й неіснуючим инакше, як рід кружляння, на бажання лорда Кельвіна. Я теж вимагаю більш метафізичного відношення до ірляндського атома. Мені хтілосяб вірить у всі ці три теорії і я думаю, що рахувати їх всі правильними, не являється непослідовністю. По моєму трудно зрозуміти

історію нашого народу, як що не визнати, що в ірляндській душі є твердий, чистий й незмінний атом національности — і я радий, що це так. Вірю я також, що навколо цього незмінного твердого атома є елястична оболонка, здібна мінятися й самостійно розвиватися — й це також радує мене, бо инакше Ірляндія не булаб здібною рости й розвиватися, а булаб країною мертвого застою. Вірю я також в незмінний звязок індивідуальної душі з душею людскости в цілому, вірю що вирова теорія душі, т. є. теорія, що душа є центр руху в безконечній божественій стихії — вірна, й що це остаточно приведе нас і всі инші народи до світової братерської федерації. Я вповні розумію палку любов наших політиків до своєї ідеї самостійної ірляндської держави та вповні співчуваю їм, але я не вірю, щоб гомруль дав ті результати, котрих вони сподіються, як що Ірляндія не буде складатися з людий, котрих можна дійсно назвати громадянами. А громадян в правдивому значінню цього слова в наші дні виховують не тільки політичні, а ще в більшій мірі неполітичні рухи. Оглядаючись на минуле людства, ми бачимо, що найвищий розвій духового, громадського й політичного життя, який знає світ, відбувався в державах і громадах, розмірно не більших від Сліго. Сама приналежність до великої нації, або до великої імперії, сама по собі, ще не породжує духа солідарности; це чуття повстає при спільній роботі на місцях, де між робітниками можуть існувати особисті відносини, де успіх роботи викликає гордість, де свідомість відповідальности змушує відноситися до справи вдумливо й уважно та де відбувається інтензивне культивування ума й ділових властивостей.

Політичними засобами ми можемо нині викликати свідоме утотоження інтересів у дуже обмеженого числа людий. Але наші кооперативні асоціяції в Ірляндії, котрі що раз більше зосереджують в собі всю торговельно-промислову діяльність села, отже все, що звязане виробництвом, споживанням та збутом, а також — відповідно до того, як вони розширюють свої завдання — всю місцеву громадську діяльність, змушують людий з кожним роком все ясніше усвідомлювати собі, що їх особисті інтереси звязані з інтересами громади. Якщо громада розцвітає, то й вони поділяють її добробут. Таке почуття, все відновлюючись, приводить людий до думки, що вони товариші в житті і взаїмно оден від другого залежні; воно являється фундаментом, на котрому може бути вибудована велика держава, велика нація, велика цивілізація. Кооперативні асоціяції, правильно организовані, одні в наш час здібні породити цей дух громадськости й солідарности. Індивідуалізм в житті, або при роботі ніколи не може створити того духа. Що торкається державного соціялізму, то читаючи виклад його теорії, я досі ніколи не відчував, щоб автори хоч скільки небудь розуміли громадську психольоґію, або розуміли, як життя може впливати на життя так, щоб розбуджувати духа братерства і громадськости. Розуміння економіки — без звязку з життям — я у них подибував часто, як також і палке стремління до свого роду механічної справедливости, але я, принаймні, особисто завсігди відчував і відчуваю, що під контролею держави й опікою згори людство опинилосяб в сліпій вуличці. Я переконаний, що шляхом поступової еволюції суспільства — суспільства, що не є під опікою й доглядом держави, а котре з часом само піддасть його необхідні функції своїй контролі — можна створити ряд вільних асоціяцій робітників і виробників (на селі вони носили б ха-

рактер невеличких республик, а в містах — характер старинних ґільд), котрі витворилиб без порівнання більше краси, щастя й матеріяльного комфорту, ніж ґіґантська посередність, що все являлася наслідком діяльности держави. Кооперативна Республика являється четвертою альтернативою до трох инших, що стоять перед нами: державного соціялізму, невільничої держави, й залишення нашої сучасної промислової анархії, — й ми, Ірляндці, мусимо вирішити, котрій з них ми дамо перевагу. Сили, діючі в суспільстві, неодмінно тягнуть нас в той чи инший бік. Якщо капітал побідить, то в нас буде невільнича держава з величезною бюрократичною машиною, щоб тримати населення в підлеглости законам. Якщо переможе державний соціялізм, всі надії людства будуть покладені на одну лише систему, а ґеніяльність, темперамент, пристрасть, словом — вся безконечна ріжноманітність людського життя, будуть обмежені в своїм прояві необхідністю діяти одним наперед визначеним способом. Система, котра панує в нас нині, є анархічна й нелюдська, і весь світ з огидою поспішає втікати від неї. Кооперативна Республика одна з усіх цих систем допускає свободу й солідарність. Вона відкриває широкі простори для особистих здібностей, даючи волю нічим не обмежуваній місцевій ініціятиві. Вона розвиває в своїх членах правдивого духа громадськости.

(пер. *А. С.*)

Народнє господарство.

Що таке господарська конюнктура і які її ознаки.*)

Господарський розвій, господарський поступ не йде по простій лінії, але йде хвилями. Після швидкого підйому господарської діяльности приходить спад чи застій, який знова переходить з підйом. Ці хвилі в господарському житті, які звичайно називають станами господарської конюнктури, охоплюють майже всі сторони господарки і відбиваються на всіх її галузях. Кожне підприємство, кожне господарство, кожен чинник в господарстві підлягає впливу змін в господарській конюнктурі. Не лише великий підприємець, але і дрібний господар, і торговий посередник, і робітник не можуть плянувати свою господарську чинність, не беручи на увагу цих хвиль в господарському розвиткові. Коли хвиля йде в гору, то це в більшости відбивається сприятливо на чинниках, що приймають активну участь в господарському житті; ростуть ціни на вироби, зростає попит на них, зростає попит на працю, підіймається заробітня платня, але дорожіє життя для споживача, зокрема коли споживач жиє зі сталого доходу.

*) Вміння орієнтуватися в конюнктурі має не лише теоретичне, а й важливе практичне значіння. Редакція просила тому Вш. проф. Волод. П. Тимошенка, який спеціяльно працює в цій области, дати короткий нарис на повищу тему, думаючи, що шан. читачі К. Р. приймуть цю статтю з тим інтересом, на який вона заслуговує. — *Ред.*

Коли хвиля падає, то активні чинники в більшости втрачають: господар від упадку цін, посередник від зменшення обороту, робітник від безробіття та зменшення платні. Але виграють споживачі, котрі мають сталий дохід. З огляду на це, кожний господарський чинник, коли він плянує свою господарську діяльність на близший чи дальший час, мусить рахуватися з тим, на якому ступні господарської хвилі знаходиться він підчас свого плянування. Коли він стоїть в початку підйому і можна ще на довгий час чекати сприятливого розвитку конюнктури господарства, то є доцільно плянувати поширення продукції чи торгу, навіть коли ціни ще не стоять досить високо. Навпаки, коли хвиля піднялася до свого шпилю, то навіть коли в момент плянування дальшої діяльности всі ознаки були сприятливі і ціни високі, і попит добрий, може булоби необережно розпочинати нове поширення підприємства чи заснування нового, бо поширення прийшлосьби робити зі значними коштами. З огляду на те, що ціни на улаштовання і на сировину і на инші чинники в такий час високі, рівнож як і кредит дорогий, але наслідки поширення підприємства моглиби попасти на ринок може лише тоді, коли господарська хвиля повернулаби в другий бік, почала падати. Прийшлосьби продавати дорогі вироби, чи закуплений до дорогих цінах крам по цінах низьких, котрі все падалиб далі й далі. З огляду на це, для кождого господарського чинника чи в торговлі, чи в виробництві, чи в одиночному, чи в кооперативному потрібно розумітися на тому, як оцінювати стан господарської конюнктури, як можливо передбачити її дальший розвиток.

Але чи можна взагалі знайти якусь закономірність чи правильність в змінах господарських станів? Чи мається певна послідовність в змінах окремих проявів господарської конюнктури? Чи тут, навпаки, панує повна випадковість?

Перші теоретики-економісти, які в сучасному господарському устрою бачили так добре злагоджену систему, що гадали, що коли окремі чинники стежуть за власними інтересами, то тим самим осягнеться і загальний добробут, не могли визнавати необхідними явищами в розвою господарського життя періодів господарських кріз. Вони рахували, що такі крізи можуть бути лишень в наслідок випадкових, головно зовнішніх явищ, що порушують тимчасово господарську рівновагу, як війни, неврожай та инше. Пізніще економісти побачили, що такі порушення рівноваги, крізи спричинюються досить звичайно і часто без зовнішніх причин, і стали такі крізи пояснювати внутрішніми протиріччями капіталістичного устрою господарства. Але й ці економісти звертали увагу головно на періоди господарських кріз. Крізи притягали більше до себе увагу, бо боляче відбивалися на інтересах цілого суспільства. Лише пізніще почали розуміти, що господарські крізи не можна розглядати відірвано від инших станів господарського розвитку, і почали бачити в господарських крізах лише части, певні ступні господарського руху. Побачили, що крізи наступають звичайно в наслідок того, що їх попереджували періоди горячкового господарського піднесення, які з необхідністю приводили до кріз, а що за крізами йшли часи господарського застою. Таким чином була встановлена певна закономірність, правильність в змінах господарських станів, в колобігу господарського розвою. Відмічена була також і певна періодичність, повторення в змінах господарських станів; відмічено було, що крізи господарські, чи їх підвищення повторюються через певний протяг часу. Ця періодичність в наступленні кріз навіть були переоцінені деким з теоретиків. Почали твердити про десятирічний період господар-

ського колобігу, инші про восьмирічні періоди. Але дальші статистичні обсліди показали, що такої точної періодичности в дійсности немає, що період часу між кінцем однієї кризи та наступом другої не є такий вже постійний. Навпаки, сконстатовано було, наприклад, певне скорочення періоду колобігу після війни. З огляду на це є неможливо передбачити наступ зміни конюнктури, виходячи з довгости періоду. Не можна сказати, що раз кризи були в такому-то році, то слідуючі наступлять в такому-то.

Для оцінки, в якому стані находиться господарська конюнктура і можливости передбачення змін її, приходиться звертатися до більш складних ознак. Щоби зрозуміти, через що приходиться брати ту чи иншу ознаку, треба трохе зупинитися на характері та двигаючих силах господарської конюнктури.

Дехто правильність в змінах господарських хвиль зясовував чисто фізичними, чи астрономічними причинами. Твердили, що кліматичні умови, зокрема засухи та дощеві роки повторюються правильно. Це тягне за собою правильність чергування років урожаю та неврожаю, а це приведе і до правильної зміни стану цілого господарського життя. Але таке твердження не було доведене певними статистичними відомостями. Навпаки, можна швидче спостерігати, що сільське господарство, розміри сільсько-господарської продукції, ціни на сільсько-господарські вироби хитаються в меншій згоді зі змінами господарської конюнктури, ніж промислова та торговельна діяльність. Розуміється не можна заперечувати великого значіння змін в положенні сільського господарства для загального господарського стану. Великий неврожай може привести до певної кризи, чи гарний врожай може прискорити підйом господарства. Але не в змінах положення сільського господарства можна знаходити ознаки для судження про стан господарської конюнктури. Тут правильні звязки встановити тяжко. Навпаки, швидкі зміни господарської конюнктури впливають, до певної міри, на розцінку сільсько-господарськихви робів. Так, наприклад, спостережена певна залежність між підвищенням та зниженням господарської конюнктури та цінами на такі сільсько-господарські продукти, як ліпшої якости масло, мясо і яйця. Підвищення конюнктури і звязаний з ними зріст доходів міського населення впливає на зріст попиту на такі сільсько-господарські продукти, що більше споживаються зі зростом доходів.

Ознак стану господарської конюнктури приходиться шукати більш в області промислової та торговельної діяльности, рівнож в фінансовому положенні. Ці сторони господарського життя являються більш характерними для сучасного господарського устрою. Зокремаж сильно виявляється хвилястий характер господарського розвою в тих галузях промисловости, які звязані з виробом засобів дальшого виробництва: машин, знаряддя, паротягів, кораблів, та в промисловостях, що виробляють необхідні для цього матеріяли якто: залізо, камінний вугіль, цемент. Сучасне капіталістичне виробництво майже у всіх галузях вимагає багато машин та знаряддя, великих фабричних будов. Щоби значно поширити пропонування на ринок готових для споживання промислових виробів, потрібно раніш поширити виробництво машин, необхідних для їх продукції, збудувати заводи; а для цього треба збільшити продукцію заліза, чавуну, криці, цементу. Для цього треба знову поширити сталеві заводи, вугляні копальні. Все це робиться не зразу, вимагає часу. З огляду на це зрісші потреби не можуть бути зразу задоволені. Ринок

довший час залишається незаповнений крамом. Відціля зявляється зріст цін. Зріст попиту на одне тягне за собою зріст попиту на друге, а від цього на третє. Зріст господарської діяльности йде, як та снігова куля, що котиться з гори. Незадоволений попит підтримує високі ціни на довший час, і весь цей же час зростаючі ціни підштовхують підприємця думати все про дальше і дальше поширення виробництва в ріжних галузях, про заснування нових і нових заводів, фабрик та инших закладів. В кінці кінців попит зі всіх боків сходиться на такі речі, що входять у виробництво всякої машини, всякої будови,- себто до зазначених вище заліза, чавуну, криці, цементу. В наслідок цього порівнюючи менші зміни в попиті на готові речі для споживання приводять до гострого зросту попиту на зазначені матеріяли. З другого боку, зменшення попиту, чи навіть лише припинення зросту попиту на готові вироби, що тягне за собою припинення будов нових та поширення старих заводів, приведе до різкого скорочення виробництва заліза, цементу та инш. Відціля дуже велика чутливість до змін конюнктури промисловістю залізною, цементовою. Вони можуть служити чутливим показчиком конюнктури. З окрема рано виявляє зміну господарської конюнктури нестільки розмір самої продукції заліза, бо виробництво може продовжуватися за рахунок виконання старих ще не виконаних замовлень, скільки наплив нових замовлень на залізо та прості вироби з нього. Ось через що так уважно стежуть, як за ознакою конюнктури, за положенням замовлень на залізні вироби до великих залізних трестів та синдикатів (Америка, Німеччина, Анґлія, Франція). Зменшення замовлень заліза та виробів з нього є одною з ранніх ознак наступлення перелому конюнктури з підвищеного стану до упадку.

Доброю ознакою, що служить характеристикою стану цілої промисловости, є відсоток безробітних членів професійних спілок до загальної кількости членів. Початок зменшення відсотку безробітних є досить ранньою ознакою переходу від господарського застою до підвищення. Значне напруження робітничого ринку (дуже низький відсоток безробітних) характеризує вершину господарської хвилі.

Розмір продукції є звязаний з розміром оборотів торговлі і транспорту. Тому, що більшість краму поступає на ринок шляхом залізно-дорожного транспорту і що з огляду на те, що чуткі до змін конюнктурні вироби (залізо, вугіль, цемент) вимагають багато транспортних засобів, добрим показчиком конюнктури може служити розмір навантаження возів на залізницях. Відомости про кількість навантажених за день, чи за тиждень, чи за місяць возів зараз публікуються статистикою. Зміни кількости навантажених возів можуть бути доброю вказівкою до змін конюнктури. Але не треба забувати, що деякі вантажі є сезонові, як наприклад, хліб в осени, через що треба відраховувати ці сезонові впливи.

Показчиком торговельних оборотів можуть служити обороти великих товарових бірж, але знову же багато товарів, що обертаються на біржах, мають сезоновий характер. В разі підвищення конюнктури на протязі довшого часу, коли вже існуючі виробничі засоби бувають використані вповні, а нові ще не закінчені до пущення в працю, — попит продовжує зростати. Від цього починають зростати і ціни на більшість виробів. З окрема правильно зростають ціни на зазначені вище чутливі до конюнктури вироби. Через це загальною характеристикою стану конюнктури є показчик (індекс) загального рівня гуртових цін, цеб-то певна пересіч з цін багатьох виробів, віднесена в відсотках

до пересічі з цін тихже виробів за якийсь попередній час. Піднесення і упадок показчика цін йде рівнобіжно з розвитком конюнктури. Такі показчики рівня цін зразу публікуються майже в кожній країні і являються характеристикою стану господарської конюнктури.

Продукційна і торговельна діяльність тісно звязані з фінансовою стороною господарського життя, з кредитом, з капіталовим ринком, та з так званим грошевим ринком. Час застою промислової і торговельної діяльности характеризується малим попитом на грошевий капітал, чи на кредит, через це цей період характеризується лишком вільних позичкових капіталів. В банках маються в такий час великі касові решти та резерви; позичковий відсоток низький. Капітали шукають примінення, але мало його знаходять. З початком піднесення господарської хвилі починають зростати активні операції банків, збільшуються портфелі дисконтованих векслів, збільшуються позички. Пізніше починають скорочуватися касові решти, чи резерви банків, і в звязку з цим починає зростати позичковий відсоток; але це вже в другу стадію підвищення конюнктури. Ранньою ознакою наступлення зліпшення господарського стану є зріст випуску на ринок нових акцій підприємств. Підприємства, що лише відчули поліпшення господарського стану, стараються використати дешевий капіталовий ринок, і збільшують свої капіталові засоби. З огляду на це потрібно стежити за статистикою випуску на ринок нових цінних паперів, зокрема акцій. В другу стадію піднесення конюнктури означені вище характеристики фінансового боку господарки продовжують мати місце. Вільні капітали вже знаходять добре приміщення, випуск нових акцій значно зростає, але ще не почувається труднощів в кредитуванню, хоч позичковий відсоток може вже й піднестися в цій стадії підвищення конюнктури. На найвищому ступні господарського підйому починає почуватися напруження на капіталовому і грошевому ринках. Поширення старих підприємств, заснування нових йде все далі й далі і вимагає все нових грошевих капіталів. Заощаджені грошеві капітали вичерпуються. Приходиться прибігати до використання тих засобів банків, які не суть заощаджені капітали, а суть грошевими засобами. Починаються труднощі в розшуканні вільних капіталів, що моглиби бути використані для довготревалого інвестування. Нові розміщення акцій на ринкові зустрічають труднощі; акції не знаходять сталих покупців. Приходиться для розміщення їх використовувати коротко-терміновий кредит, який теж дорожчає. Зогляду на це випуск нових акцій на найвищій стадії господарського піднесення починає зменшуватися. Курси акцій і других спекулятивних цінностей починають падати. Може навіть утворитися тимчасова паніка на біржах цінних паперів. Це може служити одною з ранніх ознак, що висока хвиля господарського підйому наближується до гребіння і що можна чекати наступу перелому. В тойже час товарові ціни ще зростають, попит на товари стоїть ще високий. Такий стан товарових цін викликавби ще нові потрясення виробництва, але вільних грошевих капіталів вже не вистарчає. Кредит дорогий і утруднений. Вичерпані не лише ощадности, але починають вичерпуватися і банкові резерви. Банки починають обмежувати кредитування. Зогляду на це нові заснування підприємств робляться дорогими, або і неможливими. А тут якраз настигає поширений випуск на ринок нових машин, знаряддя, транспортних засобів, що був підготовлений попереднім поширенням закладів, що їх виробляють. З за відсутности капіталів робиться трудно набувати ці нові вироби. Насту-

пає перепродукція засобів виробництва із за недостачі вільних капіталів для їх купівлі. Це тягне за собою скорочення замовлень в цих галузях та зниження цін. Це приведе знова до скорочення праці, до зросту безробіття в цих галузях. Зменшуються доходи робітників в цих галузях, скорочується їх попит на продукти споживчі. Це тягне за собою зниження цін на споживчі речі, зменшення попиту на них. Кріза поширюється на всі галузі продукції і торговлі. Показчик цін всіх крамів падає, але кредит ще дорогий, позичкові чи дисконтні відсотки стоять високо, бо при утрудненні відбуту виробів всі прибігають до кредиту.

Як під час господарського піднесення зріст попиту в одній галузі тягнув за собою підвищення попиту в другій, так теж саме виявляється і підчас упадку: він чим далі тим більш охоплює все нові та нові галузі.

Господарська кріза наступає необхідним наслідком господарського підйому. Причиною є те, що період піднесення вичерпує постепенно вільні грошеві капітали і дальший розвиток стає неможливим. Всі ті ознаки, що під час високої господарської хвилі виказують напруження капіталового ринку і кредиту, суть передвісники наступаючої крізи: дуже великий зріст активних операцій банків, вичерпання їх касових засобів, зменшення резервів в банках (зокрема центрального емісійного банку), зменшення випуску акцій, початок упадку курсів акцій, сильний зріст позичкового чи діскontного відсотку, — всі ці ознаки передвіщують, що господарська хвиля наближується до гребіня, Инколи упадок виявляється з початку острою крізою, инколи він йде більш поволі, але в кожному разі через деякий час встановлюється досить довгий період господарського застою чи депресії. Напруження кредиту, що було гострим під час застою, поволі слабне. Підприємчість затихає, в наслідок чого потреба нових грошевих капіталів зменшується. Старі кредити по части повертаються. Позичковий відсоток, що стояв високо, коли ціни товарові вже впали, також починає поволі падати. Вільні капітали, що все поволі ощаджуються навіть під час застою, знова починають накопичуватися. Господарство знова готове до розпочаття нового підйому. Але господарський підйом не наступає з такою правильністю та необхідністю за упадком та застоєм, як кріза є необхідним наслідком підйому. Початок нового піднесення, хочби сприятливі для нього підстави і були в формі накопичених вільних капіталів та незанятих робочих рук, не може початися автоматично. Необхідний якийсь зовнішний товчок, якісь сприятливі обставини; чи добрий врожай, чи якийсь важливий технічний винахід, чи що инше. З огляду на це, ознаки, які передвіщували наближення нового піднесення хвилі, менш ясні ніж ознаки наближення крізи.

Війна і післявійськова господарська розруха, до певної міри, порушили цей нормальний перебіг змін конюнктури. Зазначені нами ознаки для оцінки конюнктури в багатьох країнах не виступають нині в повній яскравости. Але з другого боку, удосконалилися методи стеження за змінами конюнктури. В багатьох країнах (Америка, Анґлія, Німеччина, Франція, Радянський Союз) засновані спеціяльні інститути для стеження за господарською конюнктурою, які що тижнево, чи що місячно публікують свої оцінки стану господарства. Але в цій статті ми не маємо можливости увійти в детайлі цих нових метод і відкладаємо це для иншої статті.

Проф. Д-р В. Тимошенко.

Галичина після війни 1914—1920.

Багряний кровю, значений руїнами є шлях визвольних змагань кожного народу. Колиж сьогодні — по літах — приходиться нам відсвіжити в памяти жертви українського народу Галицької Волости, покладені ним на жертвеннику визвольної війни 1914—1920, то робимо це не ради „плачу Єремії," не на зрозок Верґілієвого героя, який жахався „infandum renovare dolorem," а для підкреслення безприкадної, безмежної волі народу власними силами на руїнах і тліючім єще пожарищі творити нове життя, нові цінности, як скарб кращого майбутнього.

Верх взяла чужа фізична перемога, ступилося залізо в оружній боротьбі, одначе загартувалася відроджена „по століттях негод" залізна воля народу бути будівничим власного життя. Психічний стан переможеного, але не зломаного народу дав йому змогу серед жахливих руїн і безприкладно несприятливих політичних і господарських умов середовища підняти відбудову господарського і культурного життя. Будівничими стали народні маси.

Воєнні прапори уступили місця прапорови ідеї кооперації — добровільного збірного зусилля мас на полі господарськім і культурнім. Змінилися методи праці — остала та сама мета...

Воєнна дисципліна — сліпий приказ перемінюється на кооперативну дисципліну — добровільне підпорядкування своїх справ загальному добру. Ідея кооперації полонює маси, вщіплює в них духа творчости, джерелом якої є свідомість мети і віра у власні сили народу. Не надія на чужу допомогу, а твердий власний труд є гаслом нашим від 1921 року, є основою змагань кожного будня.

Від почину праці під прапором кооперації не робить народ помилок, які випливали з орієнтації на чужу допомогу. Не лякається він теж поверховної критики неприхильників органічної праці.

Під прапором ідеї кооперації до органічної праці станула народня маса з духовими і матеріяльними цінностями міліонів одиниць, що її утворюють! Хібаж це є трівкою підвалиною будівлі народнього життя. Органічну працю народної маси годіж мішати з так зв. ораганічною працею, яку вести хотять політичні опортуністи. Органічна праця народної маси, це добровільне, програмове виявлення її власних сил моральних і матеріяльних у будові власного з ідеалами народу згідного життя. Так зв. органічна праця політичних опортуністів, це штучно примінювана народною свідомою масою небажана щіплянка чужої ласки на поле господарське чи культурне народу з наміром здеправовання благородного з'усилля народної самодопомоги.

Сьогодні межа між питомою органічною працею народної маси а так зв. органічною працею політичного опортунізму є ярко проведена.

Народ йде збитою лавою в рядах національної кооперації, розбудовує своє життя власними силами і сили свої скріплює і досконалить свобідним-вільним добором. Розуміє добре, що приносить йому гаразд!

»Was gut, was Böse ist, fühlt jeder Mann
und wer mit wahrem Ernst und ohne Wanken
die ersten Schlachten schlug, weiss was er kann

durch frei Wahl wird grössere Kraft euch eigen,
der gegenüber auch die Sterne schweigen.
An euch nur liegt's, will nicht der Irrtum weichen!..
(Dante: Com. div. II/XVI.)

Якже виглядала Галицька Волость після кровавої купелі 1914—1920 років? Серед якого середовища почалася у нас праця на полі кооперації? Спинімся на воєнних стратах і шкодах, пригляньмося шляхам економічної політики з доби 1921 року.

Від серпня 1914 до серпня 1920 — отже на протязі повних шести літ перекочувався воєнний вал через Галичину. Попри його руйнуючу силу руйнували нашу Батьківщину мінливі — а все нам ворожі — політичні курси мінливої чужої влади.

Страти і шкоди наші є тому дуже поважні і сміливо можемо сказати, що розмірно до нашої чисельности і національного маєтку є вони найповажнійшими стратами і шкодами серед воюючих народів.

1. Страти в людях.

В році 1910 числила (Східна) Галичина 5,326.729 душ населення. В році 1921 спадає отсе число на 4,869.964. Абсолютна втрата виносить 456.765 душ або 8·57% у порівнанні до стану з року 1910. Убула майже $^1/_{12}$! Убуток автохтонного населення (Східної) Галичини є одначе на ділі вищий, бо в добі перепису з дня 30. IX. 1921 року на теріторії (Східної) Галичини находилося деяке число емігрантів зі Сходу (1917—1920) і чимале число напливового елєменту польського з корінної Польщі (кольоністи[1]), урядовці, учителі і т. и.).

Поправді втрати в населенні на теріторії станиславівського воєвідства виносять поверх 10%, на теріторії тернопільського воєвідства около 11%[2]). В тойже час Західна Галичина (краківське воєвідство виказує у порівнанні з роком 1910 втрату 2·5%, а в абсолютній цифрі около 51.000 душ.

Коли узгляднимо свіжий напливовий елємент польський в Галичині, який зрівноважив, а то й перевисшив воєнні втрати Поляків у Східній Галичині[3]), приходиться нам приняти за число наших втрат в людях близько 500.000 душ. Є це втрати 10 раз сильніші від втрат Західної Галичини. Сильніші вони й тим, що наші втрати це дійсне жниво смерти на всіх боєвих фронтах, у безлічі негіґієнічних таборів (Gmünde-Wolfsberg) виселенців, таборів полонених і інтернованих (гол. Будшоти, Домбє, Стржалково іти.), жниво смерти в добі лютування епідемій в краю, коли населення жило в землянках, без даху над головою, без належитоі поживи, без догляду лікарів.

Серед втрат Західноі Галичини зачислено емігрантів - кольоністів, які помандрували на український родючий чорнозем[4])...

2. Воєнне знищення будинків і стан їх відбудови в 1921 році.

Головне знищення осель йде шляхом затяжних позиційних боїв на барієрах рік Сяну, Верешиці, Дністра, Буга, Стиру, Ікви, Золотої Липи,

[1]) Гляди понище.
[2]) Блищі дані про те гл. Юліян Павликовський: Населення Галичини. — Львів, 1925 (тамже подана література предмету).
[3]) Гляди мою вище згадану працю стор 10 і 11.
[4]) Гляди Юліян Павликовський: Земельна справа у Східній Галичині, Львів. 1922,

Гнилої Липи, Стрипи, Серету, Прута і др. Знищення це рівне а часто й сильніще від знищення Бельгії і східних департаментів Франції.

Подані понище таблиці ілюструють цифрово стан знищення 52 східно-галицьких повітів і кидають відсоток знищення у порівнанні до стану з року 1910. Статистику знищення зібрав і зіставив Краєвий Уряд Відбудови у Львові на лютий 1919 року.

Число знищених війною будинків.

Пол. повіти	Число знищених будинків			Разом	Число домів після спису з 31|12 910	Проц. знищених мешкальних домів.
	мешкальних	господарських	промислових			
1. Лісько	1.006	619	25	1.650	14.957	6.7
2. Турка	1.898	1.516	71	3.485	13.773	13.8
3. Стрий	1.092	1.976	41	3.109	10.100	10.8
4. Сколє	966	1.609	9	2.584	8.465	11.4
5. Долина	1.004	1.469	53	2.526	18.702	5.4
6. Сянік	1.320	806	48	2.174	17.664	7.5
7. Березів	312	281	30	623	14.706	2.1
8. Добромиль	306	508	25	839	11.569	2.6
9 Перемишль	7.525	15.401	63	22.980	19.821	38.0
10. Ярослав	6.442	10.341	70	16.859	22.912	28.1
11. Мостиска	2.287	4.757	111	7.155	14 228	16.1
12. Старий Самбір	1.085	1.463	38	2.586	10.137	10.7
13. Городок к. Львова	1.612	2.558	—	4.170	12.422	13.0
14. Рудки	1.496	2.235	—	3.731	12.621	11.9
15. Дрогобич	2.049	3.660	23	5.732	24.853	8.2
16. Жидачів	1.251	2.088	28	3.367	12.636	9.9
17. Чесанів	3.707	8.406	33	12.148	14.268	26.0
18. Яворів	884	2.048	43	2.975	14.485	6.1
19. Рава руська	3.013	5.709	79	8.801	19.075	15.8
20. Жовква	862	1 643	20	2.525	16.192	5.3
21. Самбір	457	941	22	1 420	17.918	2.6
22. Львів повіт	1.813	2.964	38	4.815	23.491	7.7
23. Бібрка	1.042	942	30	2.014	12.881	8.1
24. Перемишляни	2.558	4 734	61	7.353	14.068	18.2
25. Золочів	1 841	3.951	—	5.792	18.266	10.1
26. Радехів	2.088	3.910	35	6.033	11 336	18.4
27. Камінка струмилова	2.515	4.797	65	7.377	11.503	21.9
28. Сокаль	2.727	5.654	76	8.457	16.829	16.2
29. Богородчани	4.339	7.844	—	12.183	11.629	37.3
30. Надвірна	3.728	2.462	48	6.238	17.372	21.5
31. Коломия	1.572	1.292	28	2.892	20.412	7.7
32. Печеніжин	298	123	—	421	9.938	3.0
33. Косів	874	210	5	1.089	17.610	5.0
34. Станіславів	6.966	13.595	46	20.707	20 791	33.5
35. Калуш	1.414	976	16	2.406	15.921	8.9
36. Товмач	2.649	4.676	—	7.325	19.458	13.6
37. Рогатин	4.285	8.272	6	12.563	19.403	22.1
38. Бережани	5.541	16.887	—	22.428	15.888	34.9
39. Підгайці	4.986	9.301	14	14.301	15.394	32.4
40. Зборів	6.139	13 341	—	19.480	13.368	45.9
41. Броди	5.711	10.918	63	16.692	12.338	46.3
42 Снятин	1.042	790	8	1.840	17.379	6.0
43. Городенка	1.678	2.641	4	4.323	17.624	9.5
44. Бучач	5.908	11.440	—	17.348	21.114	28.0
45. Заліщики	2.215	3.607	24	5.846	14.241	15.6
46. Борщів	2.840	4.426	—	7.266	20.928	13.6
47. Чортків	1.433	3.415	—	4.848	13 113	10.9
48. Гусятин	2.230	3.354	3	5.587	17.112	13.0

Пол. повіти	Число знищених будинків			Разом	Число домів після спису з 31|12 910	Проц. знищених мешкальних домів
	мешкальних	господарських	промислових			
49. Теребовля	1.453	2.573	7	4.033	13.948	10.4
50. Скалат	2.206	5.386	19	7.911	16.331	15.3
51. Тернопіль	5.166	10.678	61	15.905	20.022	25.8
52. Збараж	206	412	—	618	11.785	1.7
53. Не виказані двірські обшари*) . . .	3.377	7.481	734	11.598	—	—
Разом . . .	133.710	243.085	2.229	379.055	823.097	—
Загально . . .	150.152	272.191	2.788	425.131	1,143.380	—
З того припадає на:						
Міста (1889[1]) . . .	2.920	2.672	89	5.691	45.084	6.4
Місточка (1896[1]) . .	16.508	17.795	191	34.494	80.084	20.6
„ (1866[1]) .	10.279	14.577	68	24.924	46.844	21.9
Сільські громади . . .	112.162	218.800	634	331.597	941.225	11.9
Двірські обшари . . .	8.293	18.347	1.806	28.436	30.101	27.5

Зісумовуючи знищення громад, до яких має примінення громадський закон з 1866 року, находимо, що у Східній Галичині знищено головно рільничому населенню 122.441 мешкальних домів, себто 20% зі стану з року 1910. Одна пята сільського люду опинилася без даху над головою вже з кінцем 1918 року.

Одначе страти в будинках, що їх обчислив Краєвий Уряд Відбудови, далеко не всі. Польсько-українська війна принесла знищення около 50.000 будинків[2]), а большевицька війна 1.358 будинків[3]).

Разом мешкальних і господарських будинків знищено у Галичині в добі 1914—1920 років поверх 506.000, з того в сільських громадах поверх 406.000.

У порівнанні до площі Галицька Волость (58.000 km²) виказує сильніше знищення, як прочі західно-українські землі (са 90.000 km²)[4]), на яких знищено около 499.000 будинків.

Кошти відбудови будинків і домашньої обстановки обчисляє Краєвий Уряд відбудови після цін з лютого 1919 в австрійських коронах ось як:

(Див. табличку на стор. 125).

Разом, отже, кошт відбудови перевисшав 3·5 міліярда австрійських корон, валюта лютий 1919. Подорожіння будівельних матеріялів і роботизни до весни 1921 року велить нам помножити кошт відбудови через 10. В марках польських — валюта март 1921 — виносить він вже 35 мі-

---

*) Не надіслано дат. На 4.288 замешкалих двірських обшарів в повітах, в табели поданих, не виказано будинків знищених з 1.748 обшарів двірських. На 1 виказаний двірський обшар припадає пересічно знищених мешкальних будинків 1,93, господарських 4.28, промислових 0.42. На підставі тих цифр обчислено в приближенню число знищених будинків на двірських обшарах, з котрих не зібрано дат.

[1]) Рік цей означає громадський закон, якому громада підлягає.

[2]) Inz. Witołd Sokołowski: „Powojenna eksploatacya lasów i odbudowa" —Kraków 1920 — стор. 12.

[3]) Józef Paygert: Jakie szkody poniosło rolnictwo wskutek inwazyi bolszewickiej we Wschodniej Galicyi — „Rolnik" — Lwów N. 4/1921.

[4]) І. Шимонович у своїй праці :Західна Україна теріторія і населення, —Львів 1926, подає мінімальну етноґрафічну теріторію Галичини 55.000 km² і півн. зах. земель 81 835 km².

(до стор. 124.)

Предмет знищення:	Число	Пересічна вартість предмету в зол. кор. 1914	Кошт відбудови предмету (лютий 1919) в австр. коронах	Разом в 1000 австр. кор., вал. лютий 1919
1. Мешкальні будинки	122.441	3.000	12.000	1,496.292
2. Господарські будинки	233.377	1.800	7.200	1,680.314
3. Домашнє уладження	122.441	750	3.000	367.323
		Разом		3,543.929.000

ліярдів[1])! без вчислення тут коштів відбудови будинків, знищених в часі українсько-польської і большевицької війни.

Дійсної, на широку скалю закроєної відбудови Галичини — пр. у розумінні відбудови Східної Прусії — ніяке правительство не переводило до року 1921. Не перевело її й досі.

Акції відбудови австрійського правительства спинялися на західнім березі Сяну. Звісний є »Sanerlaß« політики керманичів відбудовної акції і Галицького Воєнного Заведення Кредитового в Кракові (опісля у Львові), яке головні позички на відбудову уділювало тільки для Західної Галичини[2]).

Акції технічної відбудови З. У. Н. Р. тільки що починались, коли польсько-французькі війська під командуванням ген. Юзефа Галлєра заняли Галичину (май 1919 року).

Пекольний стан населення у Східній Галичині змалював дантейськими красками лідер вшехпольської партії і пізніший презес „Комітету Оброни Народовей“ п. Тадей Цєнські в жовтни 1918 р. (гл. Курієр Львовскі), відбувши з австрійським міністром публичних робіт Гоманном подорож над Стрипу і Серет. Тими самими красками малює у варшавському Соймі положення східно - галицьких воєнно - знищених сіл посол п. Ян Заморські з кінцем 1920 р. — І инакше не мож, бо відбудови знищених сіл окупаційна влада Східної Галичини, хоч витискала з населення всі податки — зовсім не вела. З нагоди побуту варшавського міністра публичних робіт п. Нарутовича у Львові, виголосив д-р Алєксандер Рачинський реферат, в польскім Товаристві Політехнічнім, з якого слідує, що від 1. I. 1920 до 31. X. 1920, відбудовано у Сх. Галичині 7.000 обєктів у містах і селах. За відбудовані обєкти вчислено до статистики і сі, що на них видано щойно асигнати на дерево. Коли зважимо, що гроші і матеріяли, призначені польською владою на відбудову знищених війною обєктів, обертало польське правительство на відбудову для польських кольоністів, осідаючих на українській землі (гл. рескрипт мін. публ. роб. у Варшаві з дня 28. червня 1920 р. ч. 20.359/6, 1/1963, а до кінця червня вспіла варшавська влада при допомозі кольонізаційних інституцій впровадити в межі Сх. Галичини около 12.000 мешкальних домів і около 24.000 господарських будинків; ясно, що місцеве українське населення лишене було всякої допомоги при відбудові.

На доказ того нехай послужить рескрипт мін. публ. роб. в Варшаві ч. 1876/21, 174/919. Рескриптом тим варшавське правительство дало

[1]) Гляди мій реферат: „Стан знищення і технічна відбудова українських земель“ на Загальнім Зїзді українських інжинірів — 26. V. 1923.

[2]) Загалом розділено до розпаду Австрії около 300 міліонів австр. к. пожичок. З того вже до 1917 р. взяли дідичі поверх 250 міліонів австр. к. — гл. Österreichsicher Volkswirt. Wien з 5. мая 1917 року.

до диспозиції ґен. делєгата у Львові кредит у висоті 20.000.000 мп. на цїли відбудови Галичини, в якій виразно зазначено: „Запомоґі з повижшеґо кредиту належи пшизнаваць тилько посядачом ґосподарств польскіх, ктужи безпосьредньо скуткєм войни понєслі страти жечове.“

В світлі таких рескриптів ясною стає ціль інтерпеляції п. Яна Заморського. Вона призначена була для ефекту за границею. В краю населення живе по землянках, пошесть косить гекатомби жертв, урухомлення господарств неможливе, бо нема мешкальних і господарських будинків; $^1/_5$ сх. галицьких селянських родин без даху над головою.

В дебаті у варшавському Соймі підношено, що на відбудову ані одного куб. метра дерева не видано досі з камери. Воно в цілости йде на експорт, який ведуть спекуляційні спілки, остаючі під можним протекторатом деяких послів варшавського Сойму.

Дерево до відбудови реквірувалося по лісах приватних по думці закона з 28/2 1919 р. Великі земельні власники уміли, одначе, добре боронитися перед реквізиціями, — доказом число відбудованих протягом 1920 р. 7.000 обєктів. Кромі сього звісний „бунт“ поміщиків проти закона про реквізицію будівельного і опалевого дерева не скінчився виступом державної прокураторії, а уступкою поміщикам, яким реквірувалося після „бунту“ 1/3 зрілого до рубання деревостану по максимальних цінах, а 2/3 лишалося до свобідної диспозиції поміщика. Сих 2/3 продавав поміщик населенню по високих цінах. Українське населення лиш в дорозі плачення високих цін поміщикам, які є виключно власниками лісів*), може дійти до будівельного матеріялу. Ціни за мет. куб. дубини сягають льоко ліс на пни 1.600 мп.

Надмір лиха доповнює знищення шкіл, церков і парохіяльних будинків у всіх знищених українських селах. Тягар відбудови їх лежить вповні на населенню.

Про відбудову Східної Галичини висловився у польському Соймі посол Домбскій (П. С. Л.), „що дотеперішня акція спроваджується до ухвал і паперових резолюцій.“ Посол Котуля сконстатував, що правительство контрактує експльоатацію камеральних лісів з приватними спілками, які все дерево вивозять за границю. Посол Путек додав, що спілки сі остають під протекторатом послів і високо-поставлених осіб з кругів правлячих і загрозив опублікованням їх імен (гл. Монітор Польскі ч. 16, з 21. січня 1921). Мав він на думці „Людову Спілку Деревну,“ на чолі якої стояв тодішній премєр польський Вінценти Вітос і покривав своєю особою вивіз дерева за границю, хоч населення Сх. Галичини жило в гнилих землянках. Рівночасно мав, однак, премєр Вітос відвагу проголосити у своїм „експозе“ дня 27. І. 1921 ось що:

„Реституція всіх знищених будівель, переходить нашу (себто польської республики) спосібність як промислову, так і перевозову.“ І мав слушність, бо будівельні матеріяли вивозилося за границю, абсорбуючи в тій цїли промислові уладження Сх. Галичини і залізничий парк. Про індолєнцію влади при відбудові Сх. Галичини пише президент кол. австр. уряду відбудови др. Александер Рачинський ось що: „Польща в початках свого істнування мала спромогу раціонально виконати діло відбудови, бо вона застала по Австрії готовий апарат, готові склади, готові запаси, незлу валюту, але правління Польщі змарнувало те все“[1]).

*) Фактичний монополь поміщиків заіснував по переведенню викупна селянських лісових сервітутів на основі кривдячого селянське населення патенту ціс. 5/7. 1853 про викуп і регуляцію сервітутів.

[1]) Dr. A. Raczyński: Dwa programy odbudowy. — Lwów, 1921.

Стан відбудови на кінець 1921 представляє таблиця II. Подаємо статистику знищення і відбудови всіх воєвідств для унаглядднення її ходу.

II. Страти в будинках і відбудова.

(1920 — 1921).

Воєвідства.	Знищених будинків загалом в тисячах.	Відбудовано до 31.12 грудня: 1920 — 1921		Разом	Відбудовано в 1921 році: будинків в тисячах:					
		загал. суми.			мешкальних	господарськ.	шкіл	церков	будинків ужит. публ.	разом в тис.
Загалом . .	1.546,9	26,2	17,3	—	89,0	175,7	2.547	513	441	268,5
Варшавське . . .	88,5	28,6	26,4	55%	7,4	15,9	47	33	26	23,4
Лодське	10,9	56,2	26,7	83%	0,6	2,2	9	3	—	2,9
Келецьке . . .	83,7	36,9	25,7	62%	5,3	16,2	27	22	16	21,6
Любельське . . .	174,9	32 7	16,7	49%	11,2	17,7	125	37	26	29,3
Білостоцьке . . .	187,2	25,3	15,3	40%	8,3	20,1	202	10	6	28,7
Новгородське .	133,1	20,0	12,7	32%	6,4	10,3	222	14	40	17,0
Поліське	129,1	4,7	9,6	14%	3,4	8,9	150	21	13	12,5
Волинське	196,5	12,4	26,3	38%	13,3	37,9	450	57	20	51,7
Краківське	35,2	66,0	10,9	76%	1,6	2,1	81	7	26	3,9
Львівське	147,6	47,5	12,4	60%	8,2	9,7	293	64	62	19,3
Станиславівське .	128,8	20,5	20,0	40%	11,3	13,9	381	126	138	25,9
Тернопільське . .	231,5	26,4	14,3	40%	11,7	28,8	560	119	68	33,3

Увага: Обняті є тільки сі знищені будинки, яких властителі зголошувалися по допомогу державну до Комісії Розділу Дерева.

Джерела: Звідомлення з діяльности міністерства робіт публичних за час від серпня 1920 р. до кінця 1921 р.

Підкреслюємо, що до статистики „відбудованих обєктів“ втягнено загалом всі, до відбудови шляхом субвенцій або позичок зголошені обєкти без огляду на те, чи вони вже дійсно відбудовані.

Ствердити мусимо теж, що й досі нема полагодженої законодатним шляхом справи повернення воєнних шкід.

Відбудова опиралася і опирається на засадах прекарійних (субвенції!), або кредитових (позички, які обтяжують гіпотеку). Хоч існує визначний правний титул на відшкодовання, одначе все єще в сфері почуття правaслушности.

Технічна відбудова осель, це не тільки питання реставрації матеріяльних дібр, але й конечність з огляду на охорону народнього здоровля, конечність з огляду на урухомлення сільсько-господарської і промислової продукції, конечність з огляду на підняття, поширення і поглиблення культурно-просвітної і суспільної праці після війни.

Так ставився до неї наш нарід. І головно власним зусиллям, хоч і не вповні і не після всіх вимог гиґієни і господарства — перевів її, зберігаючи досі непокриті свої претенсії з титулу чинитьб (закон австр. з 26. XII. 1912 і польський з 11. IV. 1919!) і воєнних відшкодовань.

Ю. Павликовський.

(далі буде).

Причини й розвиток східньо-европейської революції.

Війна принесла переможеним тільки перекроєння кордонів, і ліквідацію монархії в ряді великих держав. Незрівнано більше значіння мав в наслідок військової поражки вибух глибокого незадоволення найширших кругів населення. Революційність, як певний стан незадоволення і неґації проти законної дійсности, буває перманентна і часова. Перша є уділом небагатьох романтиків всесвітньої революції та патріотів батьківщини, розуміючих її гніт і відчуваючих біль раніш, ніж остання маса земляків; масова революційність залежить від конюнктури. Військова поражка створила таку конюктуру — вона оголила й нечувано загострила в рядових масах, незадоволених з існуючого стану річей, революціонізм, що шукав виходу і знайшов своє виявлення в революційних чи еволюційних змінах просто епохального соціяльно-національно-економічного значіння. Старий світ після світової війни вступив в нову добу — от така можна сказати нині загальна думка дослідників.

З усіх втягнутих у війну держав народнє господарство б. Росії було одним з найбільш відсталих. Напів натуральний характер селянського господарства і випливаюча з того самовистарчальність значної його частини облегчували б. Росії можливість довго триматися у війні; але для обслуговуючих потреби війни елєментів народнього господарства, що уявляли з себе порівнюючи тонкий шар завдання, де далі ставало не лише тяжчим, але й виразно надсильним. Глибоке незадоволення широких народніх мас обрушилося насамперед на спосіб провадження війни, всіх боляче дотикаючий, та ставший на кінець війни предметом злободневної уїдливої критики. Видатки на війну були шаленні, сягаючи 50% народнього прибутку, а поруч з тим давалися в знаки безталанний провід на фронті та безглузді мобілізації майже шістнадцяти мілійонів мужеського населення, з яких добра половина лишалася незаосмотреною і тому без жадного діла сиділа в тилах, лише деморалізуючись... Військове напруження стає незносним, воля до боротьби надломилася, розладнення економіки зачіпає кожну хату і кожну фабрику, революційність набирає загального поширения. Хто тільки не став в той час революціонером!?

З формального боку революція є зміна існуючого традиційного ладу незаконною дорогою. Але в якій мірі? Тут вже рішає матеріяльний бік поняття: яка революція?

І в Петрограді і в Москві лютневу революцію розпочали солдати місцевих ґарнізонів, по умовах комплєктування армії — переважно Українці. Робітництво, партії і громадські діячі в час лютневого перевороту відограли по загальному визнанню „далеко не першу ролю“. Вони приєднуються до повстання селян в солдатських уніформах і пособляють кристалізації змісту революційних вимог та їх реалізації. Ставши на мент теж революціонерами, праві кола скидають з трону царя Миколу II. „нещасного“, тоб-то беруть участь в політичній революції. Політичні революції взагалі виявляються в окремих революційних актах нескладного, простого змісту і способу здійснення, не порушуючи стабільности соціяльно-економічного ладу. Теж і російські праві кола задовольнилися політичним переворотом і хотіли, аби на тім все й скінчилося. Але далеко ще незадоволеною зісталася революційність широких мас. Почавшись з лютого, революція з політичної розвивається в напрямку до соціяльної:

ліквідуються старий царський режім, в захист якого ніхто не виступив, станові привілеї, політичний вплив дворянства та бюрократія, — вимоги, що були прорвались ще в першу революцію 1906 р., але, яко крамола, були суворо задавлені. На цім вичерпується революційність буржуазно-капіталістичної кляси; вслід за аристократією і їй теж стало не по шляху з дальшим розвитком революції. В тім розвиткові разом проявляють себе не тільки клясові, а всі незадоволення і антагонізми: „немаючих ї маломаючих проти тих, що мали богато, безправних проти упривілейованих і маючих права, людей фізичного насильства проти прихильників права і молоді проти дорослого покоління, безграмотних і неосвічених проти освічених і вчених, ентоґрафічних національностей проти державної, окраїн проти центру ітд.“[1]) Рішаючою, одначе, була задавніла, виношена в народній думі жадоба переходу всеї землі до селян; тільки „земля“ могла сколихнути стару соціялну будову з вульканічною силою всю до підвалин; землею „пахне“ вся революція, своїм патосом вона зобовязана „землі“, на ній „углиблюється“ революція з лютневої в жовтневу большевицьку.

Тому не дивно, що зустрічаються спроби знаходити причину цілої східньо-европейської революції навколо землі.

Проф. Бруцкус стоїть на тім, що джерело всіх лих, що впали на Росію і джерелом аґрарної революції перш усього є земельна община. [2]) Таж гадка висловлена й другим оборонцем столипінського протиобщинного законодавства А. С. Ізґоєвим в слідуючих словах: „Основний факт, по моїй гадці, і основна причина справжньої соціяльної російської революції, що зявилася на поверхні в 1925 р. і що перемогла в 1927 р., полягає в тім, що 80% населення Росії жило по иншому праву на землі ніж 20%, що складалися з міських і, взагалі, більш затронутих культурою житців. В цім основнім роздвоєнні і заложена була та міна, котра взірвала всю соціяльну будову російської імперії.

Тяжко погодиться з таким моністичним зясуванням причин соціяльної революції, хоч в факті існування гуртових форм общинно-подвірного землеволодіння безсумнівно криється одна з важніших, підготовлявших психольоґію мас, причин аграрної, а тим самим і взагалі соціяльної революції. До цеї причини, одначе, треба додати ще дуже багацько. З незгаданих вище варто ще вказати на фатальне для старого режиму, постійне запізнення з соціяльними реформами, як напр. запізніле знищення кріпацького права і тяжкі для селянського господарства умови, його знищення, існування остач кріпацької залежности і самодержавно-дворянського режіму аж до революції 1917 р. ітд. ітд.

Отже східньо-европейська революція взагалі і аґрарна з окрема не були ані випадковістю, ані вислідом лиш одної якоїсь причини; не були, як дехто ще каже, й безпопосереднім наслідком світової війни. Довга і невдала війна тільки прискорила темп розвитку подій, вона обгострила положення; подібно вітру війна тільки роздмухала іскри незадоволення в пожежу, для якої назбиралося в областях політичної, національної і економічної передвоєнної Росії занадто богацько горючого матеріялу.

Ті чи инші причини ще не дадуть соціялної революції, коли не має до того певних передумов. Першою такою передумовою, як то не парадоксально здається, є певний рівень добробуту маси. Соціяльна робота більш можлива і успішна за наочности відносного рівня добробуту. Більш

[1]) С. Н. Прокопович: „Десять лет опыта“, Руск. Зк. Сборн. XI, 1927., Прага, стор. 7.
[2])Prof. Boris Brutzkus: Agrarentwicklung und Agrarrevolution in Russland .Berlin 1926, St. 247.

менш великі соціяльні революції, можна сказать, не одбуваються на ґрунті збідніння і оскудіння народу. Після першої революції 1905/6 р. б. Росія проходила фазу господарського підйому і з осібна село пережило добу розцвіту; військова конюнктура перших, принаймні, років війни була на руку селянству. От на базі відносного добробуту мас вибухає з максімальною ролею селянства революція 1917 р. Конюнктура останніх років, лютнева і жовтнева революції, страшні голодні роки і урівнююча на бідняка донеповська політика большевиків потягли за собою масові злидні та павперизацію, а з тим і неможливість нової протибольшевицької революції, чим пояснюється стійкість большевицької влади. Другою передумовою успішности соціяльної революції є звязаність її з аґрарною революцією. Історія вчить, що досі революції мали свої досягнення майже виключно в аґрарній області. Коли робітничий революціонізм вбачає свою ціль в майбутности, селянський — в негайнім здійсненню. Звідси сила аґрарної революції, звідси домінуюче значіння селянської революції в ході соціяльної революції Сходу Европи. Робітничо-індустріяльні революції прагнуть і потребують вищої соціяльної організації виробництва; селянські-ж аґрарні революції простують до звичайних форм виробництва, при чім осягнення мети, роздроблення великого землеволодіння, тягне після якогось переходового періоду само по собі більшу продукційність землі, ніж раніш, що економічно виправдує порівнюючий примітивізм селяньких революцій.

З менту лютневого перевороту в б. Росії прийшов до влади коаліційний помірковано-соціялістичний Тимчасовий Уряд, якому судилося спостерігати наростання соціяль-революційного активізму мас по всему фронті. Уряд хотів стримати маси, влити стихійність руху в певне річище ладу, щоб вирішення найголовніших справ передати до рук Установчого Зібрання. На тім стояла й найпопулярніша тоді партія соціялістів-революціонерів. По всім данним іменно ця партія, що одержала подавляючу більшість за виборів до Установчих Зборів, мала здійснити свій програм дорогою парляментського законодавства. Але народні маси виявляли нетерпеливість.

Нею скористувалася конкуруюча з ес-ерами партія большевиків. Ортодоксально марксістські соціялісти до світової війни приціпово не займалися плянами майбутнього будівництва, уважаючи такі пляни за утопії. Не могли мати через те жадного розробленого пляну на надійшовший мент і російські с.-д. большевики; не ліпше стояла справа й з програмою. Отже у великий історичний мент, опинившись з карт-блянш у руках перед калейдоскопічним революційним рухом, в стремлінні до влади, вони викидають гасла в напрямку стихійних устремлінь мас, пристосовуючись до пануючих настроїв. Многомілійонова армія не хоче воювать — большевики викидають клич: „Війна війні," конкретно — припинення війни. Стомілійонове селянство захвачує землі, не чекаючи Установчого Зібрання — до його послуг большевицький клич: — „негайного захвату поміщицьких земель." Міське і робітниче населення стало розбирати по рукам капіталістичне майно — „грабуй награбоване!," кажуть йому большевики. Національні меньшости видвигнули принціп самоозначення — большевики й собі: „самоопредєлєние вплоть до отдєлєния..." Такі кличі забезпечують їм перемогу над Тимчасовим Урядом 26. X. 1927 р., відколи починається жовтневий большевицький період революції. В революційнім „девятім валі" большевики опинилися на самім гребні хвилі; вони неслися нею; могли говорити і справді говорили, що вели за собою

хвилі — маси. Небагацько треба було, щоб розгінати безбройне ес-ерівське Установче Зібрання і полишитися самим у влади. Стихія управляла большевицькою владою, доки не увійшла в береги, після чого вже стали справді управляти й большевики.

Другий їх конкурент — анархісти були не так небезпечні, як соціялісти-революціонери. Використовуючи момент масового незадоволення, анархісти виступили проти самої держави, як такої. Вони стояли за скасування силоміцького ладу соломіцьким безладдям, гадаючи, що після того наступить лад без примусу. Присвячуючи свою виключну увагу селянству, вони хотіли довести його до ідеї бездержавного будівництва. Українська вдача, що правда, таїть в собі богацько анархістичного, одначе той анархізм, який в нас появився в час революції, був заносний. То була течія споріднена з російським народництвом, визнаюча вільну общину і для якої вищим економічним типом є свобідна кооперація — течія російського інтеліґентського месіянізму. Спеціяльно на Україні цей (набатовський) анархізм паралізував себе, плутаючись в протиріччах. Будучи принціпово бездержавниками, анархісти відмовляли визнанню окремої української державности, а тим самим фактично стояли на ґрунті єдиної неділимої Росії. Стоючи принціпіяльно за якнайширше самоозначення людської особи, вони не усвідомили собі льоґічно з того випливаючого права національного самоозначення, з окрема Українців. Ставлячи особу людську теоретично за єдину найвищу святість, на практиці анархіст Махно, визнаний потім колами французького анархізму, брутально розправлявся з масами (дисить пригадати його катеринославський погром 1919 р.). Одкидаючи саме, навіть, слово організація, в той-же час анархісти без організації не могли нічого осягти, і залога „батька“ Махна довго трималася завдяки залізній примусовій організації. Зрозуміло, що анархісти не витримали конкуренції з большевиками. На кону (сцені) політичного верховодства зосталися після короткочасового флірту з лівими ес-ерами в монопольнім становищі самі большевики-комуністи.

Завоювавши владу в столицях, большевики вслід за тим збройно завойовують її в губерніяльних і повітових містах. Лютневий період революції був безкровний, жовтневий — крівавий, особливо в переходовий час. Правда, що „навіть дитина не може родитися без крови,“ як сказав одного разу Маркс, тим тяжче одбуться без крови революції, але все таки не може не ходити про дозу кровоспускання. Обезціненість людського життя в світовій війні відбивається на жовтневій східньо-европейській революції в переходовий період, і перші роки большевизму насичені особливо безмірними і зайвими страхіттями та стражданнями людини. „Червоний сміх“ крівавої війни продовжувався в „червоних ґрімасах“ крівавої жовтневої революції; революційного кровоспускання в таких нелюдських дозах світ ще не знав. Само собою, що існувавший доти карний кодекс перестав діяти.

Після жовтневого перевороту перший приблизно піврік большевики затрачують, щоби остаточно оволодіти становищем та скріпити свою владу. В цей перший період большевизму осередком його уваги були міста, де купчилися головні сили большевизму; селу кинутий був декрет про соціялізацію землі, щоби його привернути на свій бік, а по за тим воно на цей час залишено було само собі: „роби з землею і поміщиками, що хочеш,“ сказали йому. Ще в період лютневої революці з червня 1917 року вповні виразно затріщало по всім швам право власности (цивільний кодекс), підірване вже в процесі війни, з осібна її реквізиційною практикою,

продовженою на селах стихійним розбором селянами реманенту і запасів поміщицьких маєтків. В цей перший період право приватної власности оповіщено одміненим по всій лінії; поширюється прекарне володіння. Большевики поставили своєю ціллю знищення капіталізму, немаючи готового пляну тої будови, що мала натомість стати; їх економічні заходи в цей період носять ще безсистемний характер.

На квітень 1918 р. большевицька влада в містах закріпилася, село-ж продовжувало жити власним життям поза очима влади. Від квітня і по 15 березня 1921 р. тагся другий період большевизму, період історичної спроби запровадити комуністичний лад. Можна сказати, що з червня 1917 р. в революції панували гетероґенні сили, з квітня ж — автоґенні*); перед тим в загальнім і цілім революція робилася, тепер вже її роблять; намісце панування стихії змогла виступити раціоналізуюча людська воля. Началося здійснення соціяльної революції в дусі комуністичного маніфесту. В ньому одначе містилася тільки ідея комунізму, але практичний плян?...

Найбільше розроблений до світової війни марксівський соціялізм, як сказано вже, того готового пляну не мав. Займаться ним — значило працювати над „утопіями". Погордження конкретизацією ідеалу майбутнього марксівськими соціялістами виказало свою недоречність в зловіщий спосіб, коли прийшлося на руїнах старого творить нове. Мало хто звернув увагу на те, що позитивне (в одріжнення від руйнуючого — неґативного) будівництво комуністичної партії большевиків стало продовженням „воєнного соціялізму". Тим часом війна, як у всіх воюючих державах, так і в б. Росії, в мілітарних цілях потягла за собою в области виробництва націоналізацію індустрії, обернення фабрик в касарні; відповідні декрети теж про націоналізацію промисловости большевиків є продовженням і повторенням того, що дав воєнний соціялізм. В другій области — споживання — по всіх воювавших країнах велика маса цивільного населення на час війни перейшла на утримання держави (пригадаймо німецьку хлібну картку); в б. Росії отримувало пайків не більш не менш, як 36, 6 міл. душ цивільного населення, не лічучи армії майже в 16 міл. душ. Відповідне переведення большевиками населення, з осібна фабрично-заводського робітництва на пайкову сістему, як бачимо, теж було певним продовженням воєнного соціялізму. Отже як в области виробництва, так і в области споживання, воєнний соціялізм підготовив ту Zwangswirtschaft, примусове, реґульоване господарювання, яке продовжувалося за комуністичного періоду. Воєнний соціялізм (der Kriegssozialismus) був покликаний рятувати буржуазну державність і він свою справу зробив. Та бійся Данайців навіть дарунки даючих! З ним викликано такі духи, з якими після світової бойні народів не змогли так просто і легко зладнати. Комуністи, розуміється, пішли далеко дальше, стараючись соціяльну революцію заповнить комуністичним змістом. Потерпівши в тому повну невдачу, стали потім запевняти, що власне жадного комунізму вони не збіралися заводити, а їх комуністичні заходи були викликані обставинами воєнного часу, що то був тільки (по аналоґії з воєнним соціялізмом!) „воєнний комунізм". Але противники їхні зауважують, що в квітні 1918 р., коли розпочинали період комуністичного будівництва, жадної війни большевики не вели. Так скінчився другий період большевизма. Дорого обійшлись безприкладні спроби цего періоду, многоповчаючі для всіх, хто хоче і здібний чомусь навчитися.

---

*) Гетероґенний: чужородний, суперечний; автоґенний: однородний.

Шляхом наочним, практикою він навчає риґористично розріжняти: а) політичні, б) національні і в) соціяльні революції. Перші дають переміщення впливу політичного без порушення існуючої соціяльно-економічної системи і можуть одбутися навіть в кілька годин. Другі тягнуть за собою переміщення національного впливу; пригноблена нація стає в становище державної, що тягне за собою і деяке переміщення соціяльно-економічних вигід на базі все-ж таки признання незмінним існуючого суспільно-економічного ладу.*) В одріжнення від перших двох соціяльна революція по свойому характеру є переворотом в суспільно-економічних відносинах, що містить в собі цілу низку соціяльно-економічних перемін надзвичайно складних і богатих змістом. Не одним замахом, не одним революційним актом, а перивним рядом змін, для яких необхідний час, можуть реалізуваться ідеали соціяльної революції; і в такім разі поняття соціяльної революції зближається з поняттям соціяльної еволюції, лиш прискореної, форсованої. По прикладах політичних і національних революцій, до часу експерименту з „воєнним комунізмом,“ в міжнароднім соціялізмі переоцінювано зусилля волевої меньшости і значіння революційного менту в соціяльних переворотах. Нині неминуче треба пірвати й з уявлінням, що така складна річ, як соціяльна революція (а такою треба визнати східньо-европейську), може відбутися зусиллям (диктатурою) активної меньшости. Стало ясно, що соціялізм, комунізм чи инший який соціяльний устрій насильством, різнею і терором не перевести; такі способи збанкротували і скомпромітовані. Соціяльні переміни можуть осягатися тільки шляхом проведення свідомости в більшість населення, для чого потрібні час і методична, вперта, продумана праця. Спроба большевиків в другий період їх влади підтвердила, що з осібна не можна братися за зруйнування капіталістичної організації виробництва, як що замісць неї відразу не стане инша організація, котраб дала що найменше такеж саме досконале виробництво. Рівнож та спроба показала, що одночасно з неґацією старого ладу, для чого не вимагається розуму, соціяльна революція ставить кольосальної трудности конструктивні завдання, які необхідно продумувати завчасно, — що не було у большевиків пророблено. Капіталізм мало скинуть, каже Н. М. Чернов, його треба замістить; етапам соціялізації повинні відповідати етапи часу, творення повинно не слідувать за зруйнуванням — як то склалося у большевиків, а попереджати його; мусить бути зарані розроблений плян технічної і культурної підготовки... Характерно, що в цім духові висловлюються нині не тільки соціял-демократи Каутський і Бауер, та соціял-революціонер Чернов, але, що важніш, й самі большевики-Ленін і Бухарін. Ленін кінець-кінцем мусів признаться, що він зі своїми послідувачами зрозуміли, що значить термін (речинець); зрозуміли, що „декретами соціялизму не впровадиш“ (Бухарін), що »в нинішний момент (після провалу воєнного комунізму. О. М.) необхідно, казав Ленін, звернутися до реформістської, постепенівської, обережно-обходної методи в корінних питаннях економічного будівництва.“

Третій період большевизму починається з 15 березня 1921 р., коли на зїзді комуністичної партії Ленін проголошує „нову економічну політику“, скорочено „НЕП“, та вимагає негайного її прийняття, щоб вже

---

*) Буває одначе й так, що це „переміщення вигід“ є такого розміру, що надає революції національній одночасно й характер перевороту суспільного. Такий випадок трапляється тоді, коли більшість поневоленої нації становить одночасно більшість поневоленої суспілної кляси. — Ред.

вечером по радіо оповістити про цю постанову закордонний світ. На слідуючий день, 16 березня 1921 р., в Льондоні совітський полпред Красін підписав торговельний договір з Анґлією. Є підстава гадати, що принціпи НЕП-а були вироблені в Льондоні при участи Льойд-Джоржа, щоби потім по вимозі Леніна буть санкціонованими комуністичною партією. НЕП є поразкою комунізму, банкроцтвом, привівшим до державного капіталізму. Жовтнева революція на своїм прапорі поставила було клич знищення капіталізму; його зовсім відкинули, як вже зайвий, в час воєнного комунізму, але він знова „діялєктично" випірнув з НЕП-ом, насамперед у вигляді державного капіталізму.

Такі три основні періоди розріжняють в большевицькій революції.

Проф. О. Мицюк.

Проблєми кооперативної організації і практики.

Чи можна говорити про масову дрібну ощадність, як про підставу селянського кредиту?

(Відгомін дискусії).

Осінню 1927 була переведена на сторінках »Господ. Кооперативного Часопису« мала дискусія на тему способів організації масової дрібної ощадности. Як відгомін цієї дискусії, надсилає нам п. Микола Божиковський, учитель з Лапшина, повіт Бережани, листа, в якому висловлює свій погляд на цю справу, опертий на $1^1/_2$-річній практичній роботі в цьому напрямкові. До свого письма п. Божиковський долучив табличку, яка цифрово унагляднює успіхи його акції за $1^1/_2$ року праці.

Як теоретичні погляди нашого кооперативного діяча на організацію селянського кредиту, так і успіхи його спроб заслуговують на максимальну увагу з боку загалу. Таблички д. Божиковського

— це прямо »откровеніє« для всіх скептиків, що не вірять в наші власні сили.

П. Божиковський, як знаємо приватно, почав без кооперативи. Згодом, після заснування кооперативи »Поміч« в Лапшині, він переносить свою збірково-щадничу акцію до кооперативи. Приймає найдрібніші сотикові вклади. Про дальше говорять цифри:

Вкладки з дрібних ощадностей в кооперативі »Поміч« У Лапшині за час від 29/6 1926 до 31/12 1927. Зібрано в зл.:

За II. півріччя 1926:

Місяці								Тижні	Разом
V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.		
	8.80	3.10	8.80	5.70	8.70	15.80	28.95	I.	
	2.30	1.20	1.10	4.20	10.55	31.15	32.45	II.	
	3.10	—	3.65	5.00	4.90	22.85	23.05	III.	
29/5 9.55	1 —	1.80	—	5.60	38.50	9.20	15.90	IV.	
9 55	15.20	6.10	13.55	20.50	62.65	79.00	100.35		306.90

За I. півріччя 1927:

Місяці						Тижні	Разом
I.	II.	III.	IV.	V.	VI.		
13.40	17.20	18.75	19.65	11.10	27.85	I.	
19.75	17.35	17.35	20.30	15.90	32 50	II.	
19.25	32.25	14.70	10.80	31.50	11.05	III.	
16.55	23.75	16 35	23.10	23.40	6.70	IV.	
15.85				17 70		V.	
84.80	90.55	68 35	73.85	99 60	78.10		495.25

За II. півріччя 1927:

Місяці						Тижні	Разом
VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.		
160.22	7.30	7.90	25.95	98.90	58.80	I.	
23.10	18.50	15.00	10.75	21.65	28.50	II.	
19.90	6.10	19.80	13.15	37.95	38.10	III.	
18.60	26.10	22.30	70.90	185.05	70.85	IV.	
5.45			38.25			V.	
226.97	58.00	65.00	106.00	343.55	197.25		996.77

Всього за $1^1/_2$ року зібрано 1798.92 зл.

Таких блискучих (це можна сказати зовсім без ваганки) успіхів досягла кооператива »Поміч«, як видно з усього, дякуючи передовсім впертій вірі в свою справу. Бо щож було в наших умовах легше, як кинути усю справу зараз в липні 1926 р., коли вкладки упали (після першого захоплення пропагандою, як треба догадуватися) з 15 зл. на 6 злотих за місяць! Але так не зроблено, акція йшла далі і переломала перші леди недовіря! А далі, очевидно, пішло вже легче.

Почин добр. Божиковського, дрібний, як взагалі всі почини в історії кооперації, може мати для нас історичне значіння, якщо тільки... найдеться в нас більше таких Божиковських.

Ми згадували про певні теоретичні підстави, на яких спирається акція кооперативи »Поміч« у Лапшині. Якіж це підстави?

Відповідь на це дає д. Б-ий в листі до нас:

Першою основною думкою він визнає тезу, що була нами висловлена в »Господ. Кооп. Часописові« ч. 43, стор. 2 а саме: »кожна акція, що ставить своєю метою поширення ощадности, мусить мати на увазі в першу чергу особу ощаджуючого, а тільки в другу чергу инші ширші міркування.« Це, на думку п. Б-го, »дійсно перша і найважніша думка в тій акції. Хто дає частину свого гроша, як ощадність, той має на думці передовсім своє майбутнє. Инакше будуються кредитові інституції на міністерських субвенціях, а инакше на довірю народа.«

»Зібрані кооперативами масові вкладки повинні оставатися на місці до розпорядження самої кооперативи. Це друга основна думка« (далі автор листа висловлює погляд, що ця засада узглядняє психіку маси, вона не пливе проти хвилі, тільки навпаки, іде течії на зустріч).

»Ощаджувати в нас є кому і з чого, але дайте людий чесних і совісних, якіб на місці серед населення хотіли і вміли працювати. Ні летючки, ні сажневі відозви з підписами навіть міністрів богато тут не поможуть. Оден тільки шлях веде до цілі — чесна і вперта праця«.

»Гріш потрібує здорового розуму, а в нас так мало розумних людий.«

Думаємо, що так само, як кооперативі »Поміч« вдалося проламати леди недовіря в селі Лапшині, вдасться нам усім спільним зусиллям проломити нарешті леди недовіря до дрібної масової ощадности в цілому краю, поклавши під організацію селянського кредиту раціональні теоретичні підвалини.

К. Коберський.

Ще до справи організації селянського кредиту й боротьби з лихвою.*)

Появившася з друку книжечка д. Л. Тварецкого є вже другим виданням »Zjednoczenia« про лихву на селі. Перша книжка була випущена під кінець 1927 р. п. н. »Lichwa na wsi« Тадея Закшевського. Це збірка відповідей на квестіонар розісланий касам Стефчика, що свого часу порушили до глибини кожного громадянина, а тим більше кооператора, якому хоч в дечому залежить на добрі села (чит. »Кооп. Респ-ка« ч. 1). І тому не диво, що вже в короткому часі цей-же кооперативний центр, в якому не в програмах праці, а в дійсній роботі розвязуються питання селянського кредиту — випускає другу книжку, якої завданням є »... зясування практичних висновків з дійсного стану річи і скоре примінення оборонних засобів...« в цій преважній справі. Автор ділить працю на три части: лихва й боротьба з нею до війни, теперішній стан лихви на селі й роля кас Стефчика в боротьбі з лихвою.

В першій частині підкреслює автор, що лихва — це язва часів післявоєнних, неврожайних років, тощо. Боротьба з нею давна, ведена часто

*) З приводу появи книжок: T. Zakrzewski, Lichwa na wsi і Leon Twarecki, Rola kas Stefczyka w walce z lichwą na wsi, Wyd. Zjednoczenia Związków Spółdzielni Rolniczych Rz. P. 1928, 50 ст. 8-ки + 1 карта розміщення Кас Стефчика.

Вміщуючи цю замітку шан. автора, Редакція звертає увагу на поміщену в ч. 2. Кооп. Р-ки статтю на подібну тему д. М. А. Корчинського. Живе зацікавлення справою свідчить, що справа, кооп. кредиту, стала вже дуже актуальною. — *Ред.*

державою, от як в Австрії, що одна з перших (1803) активно виступила в обороні довжника. Обговорюючи відносини в Сх. Галичині, де 19,1% господарств було нище 1 га, 23,1% від 1 до 2 га, а 37,4% від 2 до 5 га, »... а ще узглядниться надто низьку освіту (около 40% анальфабетів), около 23.000 корчем і шинків та упромисловлення країни в формі 2.431 горалень з річною продукцією поверх 1 міліона гл. спіритусу...« (ст. 6), автор підтверджує, що для розвою лихви це було просто вимріяне середовище.

Досліди, зроблені в р. 1876 Краєвим Виділом у Львові, ствердили відсоток 25% до 520% річно від дрібних селянських кредитів. Вислідом цего було за 25 літ 1873 — 1897 в Сх. Галичині 58.644 ліцитацій селянських господарств, або 2.346 ліцитацій в рік. Рятунком для села стали кредитові спілки системи Райфайзена, звані тепер в Польщі від їх пропаґатора касами Стефчика. Ці спілки, які належали до Кр. Патронату при Кр. Виділі згуртували в р. 1913 в 1397 спілках 321.830 членів з 3.074.281 ав. кор. уділів, 4.047.688 ав. кор. запасних фондів при 73.053.078 ав. кор. уділених членам позичках. Спілки були побудовані на самовистарчальности, бо кредитів, затягнених ними в Центральній касі, було в р. 1913 тільки 8,282.275 а. к., натомість вкладів населення 69.641.466 а. кор. Коли взяти під увагу, що членами спілок були на 95% селяне, а за 14 літ існування (до війни) видано всіх позичок членам близько 100,000.000 а. кор., то автор твердить, що »... в хвилі вибуху війни лихва там (зн. в Галичині) не існувала, бо кожний мав можність затягнути позичку на догідних услівях у власній кооперативній орґанізації«. Отже тут побороли лихву передусім райфайзенки. В основі змінились відносини після війни. Воєнні роки принесли незначне віддовження селянства через сплату гіпотечних довгів, та з другої сторони принесли знищення в інвентарі живому і мертвому при безконечних реквізиціях, а в додатку в безпляновій господарці, яку ведено уповаючи паперовим грошам. Нарешті зникли всякі кредити, державні й кооперативні, а стан землеволодіння зменьшувався, через що селянська маса »... попадає щораз більше в кігті грошової і товарової лихви« (ст. 11). — Обєднання Союзів розіслало до справників кас Стефчика 1805 квестіонарів, що висвітлилиб у відповідях стан лихви на місцях. Відповіджено на 1271 квестіонар або на 71%. Відповіді відносились до двох головних родів позичок, а саме грошових і річевих (в натурі). Лихва при грошевих позичках є дуже ріжнородна що до якости і висоти. Відсотки побираються в грошах щоденно, тижнево і місячно, майже ніколи річно. Частіше належитість виплачують довжники в натурі, або в натурі і грошах, при чому годі оцінити дарунки, які мають за завдання виєднати продовження речинця вплати відсотків чи рат. Найвища ставка селянина, коли зважити її господарську вартість, — це застав поля за довг, при чому збір на рік, два, а то й більше припадає вірителеві за відсотки; при цьому позбавляється селянин варстату праці і не є в силі ніяк сплачувати довгів. Високість відсотків доходить до 1.825%, що у відношенню до максімальних 520% з р. 1877 є таки неабияким досягненням. В наших воєвідствах пересічний відсоток від готівкових позичок такий: волинське 168% річно, поліське і станиславівське 120%, львівське і тернопільське 96%, при чому якраз найвищі відсотки припадають на наші землі (повіт Зборів). Чорним духом нашого села є посередники (фактори), які подають селянам вказівки, де і як позичати, а ця дорога веде прямо до лихварів. Очевидно, що при позичках першенство мають люде не освічені, бо їх лекше ошукати і вони не видадуть лихваря. Другий рід лихварських позичок — це річеві позички в натурі. Тут найчастіше приходить визичування збіжжа на весні з віддачею в осени. Коли

за 1 сотнар збіжа віддавано в р. 1877 максімально 3 сотнари, то в р. 1927 за 1 сотн. віддавано 4 сотнари. Найвищі відсотки є знова на наших землях, при чому веде перед Волинь. При збіжевих позичках незвичайно в уживанню є продавання збіжа на пні, очевидно, за таку ціну, що, дійсно, торговець заробляє до 300 — 400%. Кредит, який затягає селянин в крамниці, де купує обув, одіж, плуг, борону, навіть штучні гної обходиться не меньшими відсотками. Отакий стан лихви на селі ».. викликує живу турботу не тільки о будуччину широких шарів дрібноземельної людности, але також о цілість державної господарки. Коли другі народи стараються... скорим кроком йти вперед в розвитку, щоби надробити занедбання, що виникли, як наслідок війни, то в нас найчисленніша верства народу, нищена раком лихви, не тільки не йде вперід, а до заду«, а через те »... і так низька видатність ріллі буде зменьшуватись з кожним роком, коли не відвернеться лиха...« (ст. 25 — 26). Колиж додати до цего, що (після Щепановського) в Галичині вимирало річно около 50.000 людей на повільну голодову смерть — а тільки завдяки кооперації можна частинно відвернути цю змору — то чиж можуть громадяне і кооператори спокійно приглядатись нужді села? І тут автор переходить до третьої частини праці, де розглядається питання — як сільські кооперативні каси можуть повести правильну боротьбу з лихвою і усунути нужду з під селянської стріхи. Поміч райфайзенки повинна полягати не так в уділюванню дешевого консумційного кредиту, як радше в кредитах на піднесення господарки, на збільшення видатности ріллі, на плекання худоби тощо, щоби селянин через більші збори зміг себе прогодувати й дати лишки в місто. Тепер в Польщі є поверх двох тисяч кас Стефчика, які »можуть сміло перевести діло санації селянського кредиту«. Та не тільки це, бо в Галичині »... є около 200 українських кас Стефчика... каси ті єднають при спільній суспільно-господарській праці хліборобів ріжних національностей, є заразом між ними помостом згоди і порозуміння, що має своє значіння на окраїнах Польщі...« (ст. 35). Мова йде очевидно про каси Стефчика, основувані Патронатом на нашій національній території (приклонникам наших повітових кредитівок та противникам сільських райфайзенок — в альбом!) До того райфайзенки вели деяку культурну роботу видаванням книжок, атлясів тощо, все, очевидно, навіть за австрійських часів в строго незалежницькім дусі. Тепер чекає отсі райфайзенки розвязка питання лихви на селі, яке розвязали вони (по думці автора) в довоєнних часах. Чи тепер мають ці райфайзенки можність і засоби для боротьби з лихвою? Автор твердить, що мережа райфайзенок вистарчаюча покищо; зате близько 8-міліоновий постійний кредит, яким з державних джерел користуються райфайзенки, ніяк не вистарчає на цю боротьбу. Щоби приблизно могти означити висоту конечного кредиту, розіслано до управ райфайзенок запити про потребу кредитів членам під цю хвилю в трох галицьких воєвідствах. Запотребовання в кредитах після цего квестіонаря таке:

воєвідство	львівське	5.946.000 зл.
»	тернопільське	2.310.000 »
»	станиславівське	2.623.000 »
	разом:	10.879.000 зл.

Це робить около 300 зл. на члена, коли кредит буде не менш, чим 3-літний та скриптовий, а не векслевий. Дедукуючи з цего запотрібування кредиту 3-ох воєвідств потребу кредитів для райфайзенок Обєднання Союзів в цілій Польщі — доходить автор до мінімальної квоти 55 міլі-

онів зл., що малоб вистарчити покищо хвилево на боротьбу з лихвою. Кредиту повиннаб достарчити держава.

Оця невеличка та незвичайно цікава книжка насуває зразу питання: чиж в цій так важливій справі не повинна виступити активно наша кооперативна організація, оперта на самодопомозі найширших верств українського населення, та чи є можливість, щоби вона перевела теж боротьбу з лихвою в нашому селі при помочі власних сил? На питання можна відповісти, коли зважимо, чи є в нас організаційний апарат, щоби це перевів, та грошові засоби, які можнаб на це видобути таки з нашого села. Питання відповідної мережі наших сельських райфайзенок не поставлене у всю ширину нашими центральними кооперативними установами. Без них боротьба з лихвою на селі неможлива, бо повітові кредитівки ніколи не зможуть виконати цих далеких завдань, які виконують сільські райфайзенки. Тому треба повитати повставання у нас майже самочинно сільських райфайзенок. Та в цім ділі треба селу помогти, а не дбати про те, щоби відносна фахова централя мала вигіднішу працю, забуваючи, що її завданням є організувати селянський кредит. Ясно, що протеґування повітових кредитівок, зглядно будування на них системи акредитування села — це, в разі переходу на сільські райфайзенки, річ зовсім зайва і шкідлива. Наша територія настільки невеличка, що при акредитуванні села повинні відпасти повітові центри, які в дійсности ними не є (це льокальні кредитівки!); а обслуговування кількох сотень сільських райфайзенок впрост з централі є річ зовсім можлива в практичному переведенню (гляди центральну касу і Zjednoczenie!). Організування сільських райфайзенок мусить йти правильно і по певному пляну (одна на певний район та самовистарчальність), а для цього необхідна активна організаційна пряця меткої фахової централі, бож 86 чинних кредитівок в р. 1926*) і то передусім повітових — це більше чим невистарчаючо в цьому напрямі. Не дивно, що по словам автора рецензованої книжки могло бути »... около 200 українських кас Стефчика, що... є помостом згоди і порозуміння...« в чужому кооперативному центрі. Треба тільки вміти використати стремління села до організації райфайзенок і не дати їм причини виходити за рямці національної кооперації.

На друге питання, чи організовані нами сільські райфайзенки моглиб дійсно з успіхом ставитись до боротьби з лихвою — можна відповісти позитивно. Наші припущення оперті тут на факті, що порівнання тільки двох років 1925 і 1926 дає певну запоруку сталого зросту і власних і чужих оборотових капіталів нашої кредитової кооперації. І так було:

За рік	Власних фондів зл.	Чужих фондів	
		Кредитів зл.	Вкладок зл
1925	734.124,14	465.564,48	1,502.463,12
1926	1,136.242,16	897.5[illegible]2,82	2,826.808.58

Як видно, власні фонди зросли приблизно о 90% кредит о 86% а вкладки о 85%. Це доказує безумовно великий засіб капіталів в нашої суспільности, які поволі приходять в наші кредитові установи. А не треба забувати, скільки капіталів наших людей покутує в формі вкладів в чужих

*) Звідомлення з діяльности РСУК за 1926 рік, ст. 12.

кредитових установах, як вислід гіршої ставки переоцінення в наших установах, чим певно не притягнулося вкладчика. Та саме село, не маючи наших райфайзенок, льокує капітали (богатші селяне!) в споживчій кооперації, або в чужих райфайзенках. Доказом цего є це, що створені недавно сільські райфайзенки розпоряджають вже деякими вкладами. Це все свідчить про те, що розвиток сільських райфайзенок можнаб оперти на власних фондах села, а тоді воно малоб можність таки своїми грішми зарадити лихві, в яку попадають бідніші співгромадяне. Не треба додавати, що централя малаб повну змогу переливати вклади з одної сторони краю в другу, відбудовуючи тим робом самочинне взаїмне акредитування нашого селянства. До боротьби з лихвою можнаб при широкій мережі селянських райфайзенок притягнути теж і инші капітали (пр. нашої еміґрації), а певно, що живучість кредитової кооперації щораз збільшувалаб притягаючу силу для стороннього гроша. Важним булаб тут теж і співпраця других сільських кооператив, які часово моглиб давати райфайзенкам гроші до диспозиції (молочарні!), а ними легко можнаб виходжувати селянам і боротись з лихвою до часу скріплення і усамостійнення мережі райфайзенок. — Важним чинником в розвитку райфайзенок булоб пропагування ощадности, що далоб теж змогу придбати гроші на боротьбу з лихвою.

Висновки наші такі: боротьба з лихвою — це завдання наших власних райфайзенок і зайвим є, щоб наше село користало з чужої організаційної помочі (кредитова поміч не надто значна!), бо з цего кується аж надто яскраво політичний капітал. Для цего конечно нам перейти до організації мережі сільських райфайзенок з власною кредитовою централею та повести працю над їх вивінуванням власними і чужими капіталами настільки, щоби вони могли приступити до боротьби зі страшною язвою нашого села — лихвою.

Книжку, на основі якої прийшлося начеркнути кілька гадок, що вийшли поза рямці рецензії, поручаємо всім, кого хоч трохи обходить будуччина нашого села. Книжка обговорює умовини передусім наших земель. Тим вона для нас цінна. Та жалко, що ті наші кооператори, які взяли на себе обовязок праці над організуванням селянського кредиту, не забрали дотепер в так пекучій для нас справі — лихви на селі — голосу і дозволили, що хто инший нас випередив.

Е. Хр.

Наладнання аґрономічної роботи в краю.

Вже в десяти повітах працюють аґрономи-інструктори. В деяких вони працюють вже третій рік — отже доволі довго; так, що їх праця повинна би виказувати вже замітніші успіхи. В отцій статті буду старатися перевірити висліди дотеперішної аґрономічної роботи та винайти причини її успіхів або невдач.

Перший станиславівський повітовий союз приняв аґронома. Приняв його на домагання низів, сільських кооператив. Але той перший аґроном не лишив найменшого сліду аґрономічної роботи. Бо йому не дали працювати як агрономови. Управа союзу подалася перед голосом села, приняла агронома, але повела справу не на те, чого бажали сільські кооперативи. Вона зробила з аґронома бухгальтера-люстратора і він поза реві-

зіями і люстраціями не міг нічого робити. Пізніше, як зачалася редукція службовиків союзу, то першою жертвою впав аґроном.

Я нарочно навів тут станиславівський приклад, бо він незвичайно характеристичний для підходу наших повітових кооперативних централь до цего незвичайно важного питання. Так, як в Станиславові, так ділялося або дальше діється по всіх инших союзах. Село кричало: давайте нам аґронома, а Союзи зволікали, як довго лише могли, наприклад Бібрка; і не приймають, або як і приняли агронома то запрягали його до всего иншого, тільки не до його роботи. Тільки в дуже виїмкових випадках давали йому повну волю, але таку широку волю, що Союз нічим не піддержував його роботи. »Роби собі — казали йому — що знаєш і як знаєш.«

При тім всі Союзи, приймаючи агронома, звертали увагу переважно на одно, а саме, щоби він коштував як найменше. Визначували йому голодну платню 120 — 150 зол. а в одному випадку навіть 70 зол. місячно — і ще старалися дещо заробити на тім біднім агрономові. Так, наприклад, один дуже добре упорядкований, подільський Союз на удержання свого аґронома виєднав від повітової ради по 300 зол., місячно субвенціі, але аґрономови платив лише по 150 зол., а 150 »заробляв« та ще всюди нарікав, що »докладає« до аґронома, що він зїдає його надбання.

На фахові кваліфікації приниманого аґронома майже не звертали уваги. Коби він лише був дешевий. А чи він надається до суспільно-аґрономічної роботи, чи може він бувби ліпший для бюрової або видавничої роботи, про це ті, що його приймали, не питали; найвище питали про це, чи вміє промовляти.

Серед таких-то умовин приходилося працювати нашим аґрономам по повітах. З одної сторони брак засобів до життя, з другої сторони ріжні обмеження в праці, або принайменше брак належної піддержки в праці зі сторони управ Союзів.

Але найбільшою перешкодою являлося те, що не було центральної інституції, яка кермувалаби їх роботою та її піддержувала.

Бо прошу уявити собі положення повітового аґронома-інструктора в Копичинцях. Він хоче поширити уживання помічних погноїв в повіті. І щож? Крім кайніту і суперфосфату та томасини він нічого нового не може поручати, бо инших погноїв не має ні повіт. Союз, ні не провадить Центросоюз. Навіть ціни не може на них дізнатися, бо наші часописи їх не подають, а повіт. Союз ні „Центросоюз" ні "Сільський Господар" їх не знає. А на польські господарські часописи нема гроша. Хоч сядь та плач, бо, не знаючи ціни, не можеш їх поручати. Селяни сейчас спитають: »а кілько той погній коштує, чи він оплачується?« Те саме з насінням. Хоче аґроном порадити купити насіння озимини, люцерни, трав. Знову не знає, які роди тих ростин тут в межах Польщі плекають, що коштують і де їх дістати. Те саме було зі щепами, машинами, байцами, розплодовими яйцями. — Словом, всюди неімовірно тяжке положення такого аґронома. Він був подібний до лікаря чи ветеринаря, що опинився в глухому закутку без термометра, слухавки, навіть без куска паперу, щоби могти на тому написати рецепту.

Серед таких умовин основується Спілка Україн. Аґрономів. Значіння цеї, на перший погляд маловартісної організації, можуть оцінити лише ті, що віддавна за нею на західно-українському бездоріжжу шукали. Її перші нужденні цінники були тими першими нитками, що получили разом і подали якийсь напрямок блудній дотепер роботі аґрономів. Але не тільки аґрономів. Треба прочитати ті тисячі радісних листів, що посипалися до

неї з Волині, Полісся, Підляша, Лемківщини а навіть з Америки з найріжнороднішими проханнями. Один питав про породистих овець, другий про ґрамофон, третій про кіно, четвертий про вертгаймівський замок, инший за дріжжами до вин, ще инший пошукує фірми, щоби на його полі вертіла за ропою і т. д.

Словом, Спілка стала бюром господарських і негосподарських порад для всіх: аґрономів і не аґрономів.

Згодом вона посувається ще один крок далі: скликує краєву конференцію — зїзд аґрономів, видає бюлєтені, організує бурякову акцію, пускає на зимове турне по краю мандрівну зимову господарсько-ветеринарійну школу. Завершенням цего другого етапу є заг. Збори »Сільського Господаря« в грудні 1927 р. Тоді аґрономи перебрали керму в Товаристві »Сільський Господар«.

В теперішню пору находиться аґрономічна робота в краю в такому положенню: з одної сторони стоять повітові Союзи зі своїми фаховими аґрономами, яких працею вони не вміють кермувати, а з другої сторони стоїть »Сільський Господар« без аґрономів і засобів, потрібних для удержання аґрономів і кермування їх роботою. Через те вся робота йде далі безпляново. Будучи незалежним від нікого, кожний аґроном працює так, як йому нуждареві зі 150 зол. найвигідніше. Його робота обмежується, звичайно, до найлекших способів: до курсів та лекцій. Суспільна аґрономія — остається і на далі не рушеною. Не працюється над поліпшенням якости збіжжа, домашньої птиці, не організується власної продукції насіння, збуту, наприклад, свиней, нічого не робиться для поліпшення якости яєць, прямо неткнене стоїть дуже важне питання меліорації і комасації.

Нічого не зроблено для загосподарення громадських пасовиск, для зорганізування пасічників, садівників і їх продукції, майже не організується плянтаторів цукрового буряку, конюшини, тютюну. Все це такі важні питання, що без них не мислимо провадити успішно решту аґрономічної роботи. А їх реалізацію можна буде розпочати лише тоді, коли якась цетральна установа перебере керму і екзекутиву цілої аґрономічної роботи в краю. Тоді та централя мусить перевести її районізацію, наприклад: округ подільський повинен стати бурячанно-збіжевим, яворівський — бараболянно-годівельним (також лен), Підкарпаття, Карпати і Полісся — молочарським, Покуття — насінницьким, — придністрянський — садівничо-тютюневим і т. д.

Для зреалізування цего пляну потрібна сильна екзекутива і громадянська організація селянських мас.

Такою одинокою організацією, що моглаби вповні виконати цей плян аґрономічної роботи є товариство »Сільський Господар«. І нововибрана Рада товариства на свойому першому засіданні 21 січня 1928 р. вирішила, що для уодностайнення та доцільности аґрономічної роботи керму над нею повинен обняти »Сільський Господар«. А для того потрібно, щоби всі повітові аґрономи-інструктори, замісто бути безконтрольними урядовцями Повіт. Союзів, перейшли працювати до Повіт. філій »Сільського Господаря.«

Якби »С. Господар« мав вже наладнану свою організацію по повітах, то зреалізування цего рішення не стрічалосяби з жадними труднощами. На жаль тої організації ще нема, її ще треба творити. Отут судьба дальшої праці аґрономів залежить нині від того, чи Повітові Союзи зрозуміють вагу справи та добровільно погодяться, щоби повітові аґрономи, над яких фаховою роботою вони дотепер не мали жадної екзекутиви (бо не могли її мати), підлягали прямо »Сільському Господареві«. Від їх становища зале-

жатиме, чи аґрономічна робота з блудних повітових кол перейде на **новий шлях суспільної аґрономії.**

Розуміючи, що цього вимагає добро справи, кооперація повинна дати засоби на розбудову аґрономічної роботи, яка знову повинна покласти тверді основи під сільсько-господарську кооперацію.

Від того, як до цего питання поставиться наша теперішня сільсько-споживча кооперація, буде залежати економічний розвиток нашого села та нашої сільсько-господарської кооперації.

Інж. В. Воробець.

Уваги шан. автора Редакція „К. Р". піддає під публичну дискусію і сподівться живого обміну думок в порушеній преважній справі. З окрема думаємо, що заберуть голос наші кооперат. Союзи, яким автор робить деякі докори. — *Ред.*

До тієїж теми.

Вважаю правильною провідну думку інж. В. Воробця і Ради »Сільського Господаря«, що аґрономи, котрі працюють на місцях, повинні підлягати прямо **фаховій** аґрономічній централі; такою є в нас »Сільський Господар« у Львові. Подібна по суті схема організації була напр. в Кубанському Кооперативному Банку, якого »аґрономічний відділ« повнив функцію аґрономічної централі, виконуючи свою практичну роботу через аґрономів на місцях. Не булоб доцільне, щоби аґроном був залежний від повітової філії С. Г. з подібних причин, як не зручна його підлеглість Повіт. Союзові Кооператив. Фахова праця вимагає фахового керовництва. Виділи філій С. Г. можуть бути тільки порадними та інформаційними органами і разом з тим живими звязковими між централею С. Г. та селом. Повітовий аґроном бувби фактичним, постійно урядуючим керовником бюра філії.

Найтрудніша річ це фінансування. Хто дає гроші, звичайно, хоче мати вплив на їх витрачання і контролю над тим. Разом з тим і те треба мати на увазі, що видобути гріш з села на щось вище, на тільки колись можливі, а сьогодні ще невидні користи — річ дуже важка. Доказує це хочби нужда Рідної Школи. Зате на конкретну, вже видну і селові потрібну річ, от як на удержання аґронома чи ветеринаря, село швидше дасть гроші. Найбільшеж надії можна покладати на економічну організацію села — кооперативу. Тому вважаємо, що цілу акцію треба оперти на існуючім вже апараті кооперації. В звязку з тим, одначе, треба **перебудувати цілу структуру »Сільського Господаря«.** Ми пропонуємо таку схему організації:

Починаючи з низу, треба викреслити зі статута »Сільського Господаря місцеві »кружки С. Г.«, які й так були і є метрвою буквою на папері. »Сільський Господар« треба оперти на членах-кооперативах. »Кружки С. Г.« придумано ще до війни, тому, що тоді ще не було на селі такого господ. центра, яким є тепер кооператива. Сільські кооперативи даного повіту чи району, **які є членами »С. Господаря,«** на своїх річних зборах через делеґатів повинні вибирати виділ філії »С. Господаря«. Існуючим тепер фізичним членам »С. Господаря« можна дати теж заступництво на Заг. зборах філії, даючи їм напр. один голос (через обраних повновласників) на 20 — 30 фізичних членів.

Члени »С. Г.« в районі філії булиб обовязані своїми вкладками фінансувати працю філії. Можливу недостачу моглаб в крайньому разі покривати централя »С. Г.«; для того вона повиннаб одержувати постійні річні дотації від кооперативних централь.

Спираючись, таким чином, на засобах кооперації і вкладках невеликої (так треба думати) кількости фізичних членів, »Сільський Господар« згл. повітовий аґроном мавби давати аґрономічні поради і вести аґрикультурну працю тільки для членів кооператив і для фізичних членів С. Г.

Можнаб одначе, для простоти організації і більшої її справности взагалі знести фізичне членство в С. Господарі; тим способом бувби навіть скріплений авторитет кооператив на місцях.

Цих кілька думок піддаю теж під ласкаву увагу зацікавленого громадянства.

Д-р К. Коберський.

Господарська хроніка.

Міжнародні картелі. Останні роки принесли поважну зміну в організаційних формах промисловости: на сцену господ. життя виходить тип міжнародного картелю, як другий ступінь картельної організації, після картелю національного (в межах держави). Американське міністерство торгівлі склало список існуючих міжнародніх картелів. Це є головно картелі промисловости металюрґічної і хемічної. Найбільше їх виникло в р. 1926 (рік після кризи згл. кризи). Тільки картель бораксовий і шкла в тафлях існують з часів до війни. Другим інтересним явищем є активна участь в картелях Анґлії і незначна Америки. Список цей приводить »Przemysł i Handel« в ч. 4:

Галузь і рік заснування	Обіймає краї
Сира сталь 1926	Франція, Німеччина, Бельґія, ЧСР, Австрія, Угорщина, Люксембург
Рельси (шини) 1926	Анґлія, Франція, Німеччина, Бельґія Люкс.
Рури 1926	Німеч. Франц. Бельґія, Люкс. Анґл. Австр. ЧСР Польща
Алюміній 1926	Франція, Німеччина, Анґлія, Швайц. Норвеґія, част. Австрія (част.
Вироби емаліов. 1926	Німеччина, Польща ЧСР, Австрія, Угорщ.
Клеї 1926	більшість евр. країв
Штучний шовк 1927	Анґлія, Німеччина, Італія та американ. фабрики, оскільки є під контр. Анґ. та Німеч.
Мідь 1924	Америка, Еспанія, Бельґія, Югословія, Анґлія
електр. лямпочки 1924	Німеччина, Америка, Канада, Голянд. Франція, Італія, Скандинав. Анґлія, Австр. Угорщ.
Шкло в тафлях	Франція, Бельґія
Шкляні бутлі та фляшки 1907	Німеччина, Франц. Австрія, Скандинав. ЧСР, Угорщина, Голяндія
Боракс 1899	Анґлія, Америка Німеччина, Франція, Австрія
Дріт 1927	Німеч. Бельґія, ЧСР. Голяндія.

В цьому спискові не згадується заснований в р. 1917 німецько-французький картель поташової соли і марґариновий.

Польща бере участь в двох міжнародніх картелях: рур і емаліованої посуди. Крім цього польський промисл штучного шовку бере участь в міжнар. картелю посередньо, через фінансові концесії. Розуміється, що неґативні наслідки картелювання й у всіх инших галузях доторкають нас, бо згадані промислові вироби імпортуються із-за кордону до нас.

Польща правдоподібно приступить до сталевого міжнародного картелю. З цією метою з початком березня відїхала до Парижу польська делеґація, де буде пертрактувати з зарядом картелю. Польща увійде до картелю на засаді територіяльної охорони залізного ринку, коли прийде до згоди в справі експортової квоти (континґенту).

Скок в темряву. (Вальоризація митних ставок в Польщі).

Давно заповіджений декрет про перечислення митних ставок Польщі на вищу квоту, відповідаючу знеціненню польської валюти, появився 10 лютня. Його зміст такий: товари першої потреби (мука житня, кава, чай, какао, риж сирий, цукор, маци, мясо, сало, смалець, масло, яйця, селедці, погної, азотняк, зелізна руда, чавун, коси і серпи, млинарська ґаза) остають при старих ставках; мито за товари люксусні, яких спис прикладено до декрету, перечислюється множником 1,72 за 1; решта товарів — 1,30 за 1. До „люксусних" товарів дочислено теж і квас саліциловий, півпродукти красок орґанічних, краски орґанічні, фармацевтичні средства, радіо-апарати, музичні інструменти, вози, ґалянтерія і туалетові вироби та грачки (забавки).

Одночасно з радикальним підвищенням митних ставок, що є однозначне з перепоною для ввозу промислових товарів із за кордону, виданий другий декрет, яким знесено існуючі заборони привозу деяких товарів із-за кордону. Таким чином високі мита вступають на місце реґляментації імпорту.

Акт 10 лютня, як видно зі всього, зроблено без належної підготовки, під загрозою грозячої катастрофи торговельного білянсу. Бажаючи рятувати білянс, уряд санації ударив по імпорті, утруднюючи його заведенням високих мит. Коли цей крок уряду сопоставити з тими оптимістичними поглядами, які висловлювались досі з урядових кругів, (найяркіше в реферованій нами в 2 ч. „К. Р." книжці міністра Квятковского), то передовсім вражає сам факт підвижки мит; друге це те, що заведення мит перечить тій основній програмовій лінії господ. політики, яку намічував ще недавно уряд устами згаданого вже міністра торговлі й промислу — лінії скріплення купної сили населення, головно сільського, як основного ринку збуту для власної промисловости. Підвищення мит, себто раптовне підвищення цін всіх промислових виробів, рішуче не піднесе купної здібности населення, а навпаки, підкосить її.

Декрет 10 лютня появився як десператський крок, як скок в бік із стежки, яку польська державна господарська політика вже от-от ніби находила. Ще не вступивши на цю стежинку, польська рація стану повернула круто в бік, де ясної мети не видно, зате наїжилися скелі і пропасти. До наведеного вище треба додати, що проти декрету запротестувала вже Прага і грозить репресіями в виді мит на свині й худобу з Польщі; почувся голос негодування з Відня; а з Берліна флеґматично заявили: „Якось то буде; ми про те поговоримо при дискусії над торговельним трактатом."

Експорт безрог з Польщі. По відомостях державного Інституту вивіз безрог до Відня й Праги за місяць січень ц. р. значно зріс. До Відня Польща вивезла за цей місяць 44.511 штук безрог на загальну кількість 80.430 шт. привезених до Відня за тойже час, ц. т. о 12.568 шт. більше, ніж за грудень минулого року. До Праги — 27.762 шт. на 38.475; більше о 11.540 шт. — за той самий час. У Відні свині з Польщі продавалися по 1.65 — 2.25 сл. австр. за 1 кґ. живої ваги. В Празі по 7.25 — 10 50 кч. Цілому світу відомо, що Польща багата на свині, які одначе не дуже високо розцінюються на чужих ринках.

Реґулювання державою експорту сільсько-господарських продуктів і опозиція торговців. Лиха сітуація польського експорту взагалі, ба навіть сільсько-господарських виробів на міжнародній арені примушує польських »державних мужів« і покликані до того бюрократичні чинники задумуватися над поправленням положення. З тої причини повстав в міністерстві промислу й торгу проєкт реґулювання державою експорту сільсько-господарських продуктів. Проєкт цей зроджений очевидно там, де родилися відомі проєкти про експорт масла і яєць. Запроєктовану реґуляцію вивозу рільничих продуктів по думці проєкту треба розглядати фактично, як спробу удержавлення і то не лише самого експорту, а до певної міри й виробництва призначених на вивіз товарів. Так оцінила цей проєкт (нам невідомий!) львівська »Ізба Пжемислово-гандльова« (див. Słowo polskie N 54. ст. 10. 1928), опінії котрої зажадало міністерство промислу й торговлі. »Ізба« не заперечує лихої сітуації польського експорту, а спеціяльно в цій важливій для Польщі галузі народнього господарства, якою є сільське господарство. Є це наслідок з одного боку динаміки сил на міжнародньому ринкові, а з другого боку — продукт господарської структури самої Польщі, яка мусить вести напружений бій за свою господарську рівновагу. В такій сітуації, коли вимагається напруження всіх сил, »Ізба« вважає удержавлення так важливої галузі і збюрократизування її господарки недоцільним і небезпечним кроком, який може спричинити тільки шкоду й погіршення. Палата боронить в тій причині засаду індивідуальної ініціятиви й добре зрозумілої конкуренції, звязаних з необхідністю пильно й чуйно стежити за змінами конюктури й відповідно на нюю реаґувати. Ці принципи

не допускають обмежень свободи рухів й »психічної депресії«, як наслідків державної реґляментації в так чутливому механізмі народнього господарства, яким є торгівля. Палату, звичайно, найбільш обійшло те, що уряд в своєму проєкті не уділив відповідної рішаючої ролі в цій справі кругам торговельним. В цей бік звернені найгостріші й найтяжші стріли критики ґремія торговців і промисловців. Меморіял Палати м. ин. зауважує з їдкою іронією з приводу нежитьової й шкідливої системи реґістрації експортових підприємств, що контролювання торгівлі вимагає досконалого й спеціяльного знайомства з кожною ділянкою торговельної справи, й що для цього не вистарчать механічні й повільні методи урядового »załatwienia aktów.« Те саме відноситься й до т. 7, яка припускає сполуку контрольних функцій над вивозом, ревізію транспортів в руках тих самих адміністр. органів другої інстанції (воєвідств), які мають перепроваджувати й згадану вище реґістрацію. До такої немудрої системи могли додуматися тільки бюрократи.

А вже всякі межі серіозности переходить проєкт в цьому уступі, що говорить про »усталення способів виробництва товарів, призначених до експорту.« Бюрократія чується так виобразованою й компетентною і так свято вірить в чудодійну силу своїх циркулярів, що думає, що зможе реґулювати способи виробництва у сіх експортових товарів! Сучасна аґрономічна наука не має ще тієї сміливости й відваги, якої набралася польська бюрократія, щоб в повній свідомости своєї сили і результатів її примінення нормувати плекання, скажім, якоїсь городини: цибулі, капусти, гороху, або того чи иншого роду збіжжа.

Не дивниця, що щодо цього уступу проєкту меморіял львівської торг. Палати не вступає в дискусію, тільки задовольняється делікатно-іронічною заміткою, що він, мовляв, попав в проєкт мабуть »przez pomyłkę.«

До чого може додуматись »старательний« урядник коли йому накажуть »рятувати падаючий експорт!«

Боротьба за ціну нафти. Підвишка цін польської нафти на внутрішньому ринкові, як наслідок думпінґу, викликала, як відомо, неспокій в колах споживачів і була предметом нарад на пленумі головної Ради Споживачів (див. »К. Р.« ст. 97); справа ця дискутувалася 1 лютня вже в комісії Г. Р. С. Дир. Рапацький, референт цієї справи в обох випадках, домагався: 1) явности калькуляцій державної рафінерії в Дорогибичі, з огляду на ріжницю між цінами сирівцю й продуктів його перерібки, ц. то між нафтою й нафтовими виробами; 2) впливу споживачів на »фонд для підпори верчення« оправданого тим, що цей фонд походить з кишені консументів; фонд мусить бути власністю держави; 3) централізації розподілу нафти й відібрання монополії продажу від картелю та передання його державі і кооперації. По рефераті вивязалася дискусія. Представник уряду (мін. промислу й торговлі) Фрідберґ виясньовав становище уряду в звязку з сітуацією »польського« нафтового промислу на міжнародньому ринкові, де »польська« нафта мусить видержувати конкуренцію з дешевою нафтою і багатшою продукцією инших держав в той час, як »польська« продукція досягла заледво 60% своєї продукційної здатности. Уряд стоїть на становищі піднесення техніки продукції і в наслідок того забезпечення інтересів споживачів. Політика низьких цін не дає ґарантій для розвитку цієї галузі промислу. Отже в першій лінії перед урядом с т о я т ь і н т е р е с и п р о м и с л у, а н е ш и р о к и х к р у г і в с п о ж и в а ч і в.

Инші промовці не додали нічого нового й цікавого що до конкретних заходів в боротьбі за ціну нафти; підкреслювалася лише конечність видання повних статистичних матеріялів та вказувалося на невигоду високих цін з погляду комсумції нафти на внутрішньому ринкові (проф. Biegeleisen).

Нарада не скінчилася на нічім, бо дискусія була відложена »до одержання від міністерства відповідних матеріялів.« (Społem. ч, 4 1920).

В моменті подразнення. Редактора »Przegląd-у Gospodarcz-ого« подразнили — як і чим — не цікаво. Але цікаве те, що редактор головного органу головного союзу польських промисловців і торговців написав в мент подразнення. В ч. 3 »P. G.« за р. 1928 читаємо такі річи:

»Dlaczego przedsiębiorstwa państwowe, jak np. fabryka związków azotowych w Tarnowie, rozpoczynają swe czynności od budowy domów dla wyższych urzędników i wykwintnych will dla swoich dyrektorów, wówczas gdy na placu, na którym ma stanąć fabryka, jeszcze trawa porasta?«

»...Bank gospodarstwa Krajowego, Monopole Tytoniowy i Spirytusowy nie płacą podatków państwowych i komunalnych, skutkiem czego kalkulacja ich kosztów własnych wygląda zgoła inaczej niż w przemyśle prywatnym, a jednocześnie Rząd nie może sobie zdać sprawy, czy dochód netto z monopoli przynosi Państwu więcej niż wpływy podat-

kowe i akcyza, płacone dawniej przez przemysł prywatny...«

»...Trudno ocenić wyniki działalności »Polminu« (державне нафтове підприємство), gdyż bilans nie został ogłoszony; z tego jednak, co słychać, ma się wrażenie, że wyniki nie są świetne...«

Так то буває, коли комусь наступлять на ногу, а він почуває за собою силу (в даному разі цілого Левіятана)!

Фінансові клопоти уряду СССР. На сучасну хлібну кампанію, як відомо, влада рад. Союзу придумала три нові способи для зібрання капіталу: перший спосіб: т. зв. »добровільне самооподаткування населення«, другий: »селянська позичка«, третій: »мобілізація селянських коштів в кооперації«.

Перше підприємство — самооподаткування, згідно з пляном — мало-б дати державі (по всьому Союзові) 150 міліонів карбованців, друге — 100 міліонів, третє не менше поважну квоту.

Усі три задумані грошеві збори реалізуються шляхом примусового стягнення з селян при закупці хліба (збіжжа), одначе все таки справа, зі зрозумілої причини, йде дуже пиняво.

»Добровільне самооподаткування«. Хоча думка про цей новий податок (коли вірити офіційним заявам) й вийшла від селян, то успіхи цілої акції на Україні були в місяці лютні 1928 мінімальні. Зреалізовано 2,3% задуманої збірки. Харківський »Комуніст« не щадить з цього приводу гострих слів догани сіль-радам і кооперативам за байдуже відношення до справи.

Реалізація „селянської позики.“ Радянські часописи інформують про перебіг цієї справи: На Зинов'євщині, справа стоїть дуже зле. Треба було реалізувати позички на 1.803.500 карб., а на 6 лютого реалізовано тільки 52 тис. або 3%. „Кооперативне життя“ (ч. 18, 14.II. 1928) пише далі: „відстають усі організації між ними й кооперативні. Це треба одверто визнати.“ Далі ґазета наводить цифри, з яких бачимо, що у Велико-Висківському районі реалізовано 1% завдання, у Рівнянському — 1,7%, в Ново-Українському — 1,4%, в Ново-Миргородському — найбільше — 13% і т. д. „Кооперативна сітка ще зовсім не роскачалася, приділяє цій роботі надзвичайно мало уваги, а то й зовсім байдужа до неї“ — (там-же) Це найкраще свідчить про відношення населення та кооперації до влади, якій потрібні гроші, та до чужих, накинених їй силою завдань.

Мобілізація коштів у с.-г. кооперації. Характеристику цієї „мобілізації“ ми вже дали в 2 ч. К. Р. (ст. 98). Результати акцій досі такі. „Сільський Господар“ зібрав за м. січень пайових та спеціяльних внесків 853.655 крб., але ще не всі т-ва надіслали відомости про свою роботу. Загальна сума доходитиме до 1 міл. крб. С.-г. кредитова кооперація змобілізувала 518 тис. крб., а спеціяльні центри 335 тис. крб. Пайових внесків зібрано по с. г. кредит. кооперації 368.500 крб. по спеціяльній — 235 т. крб. Спеціяльні внески дали відповідно 149.600 крб. і 101 тис. крб. („Кооперативне життя“ ч. 20. 16.II. 1928).

З життя української кооперації.

Мережа споживчої кооперації на Радянській Україні.

Перед встановленням на Наддніпрянщині Радянської влади в 1919 році, там низова мережа споживчої кооперації, себто загальна кількість тих кооперативних обєднань, що мали своїм завданням безпосереднє задоволення особистих потреб кооперованого в них населення, досягла величезного числа — біля 16,000, по других даних — 14,690 кооперативів. По складу тих соціяльно-професійних груп, які були обєднані в споживчій ко-

операції, ці кооперативи можна поділити на: 12,408 — селянських т-в, 1.035 — загально-міщанських, 391 — робітничих і 47 — т-в залізничників. Ці кооперативи були обєднані у вищі ступні кооперативних організацій: в 130 районових союзів та в 7 централів краєвого характеру (з них 4 — мішаних видів кооперації). Ролю головної централі — союзу споживчих союзів — відогравав »Дніпросоюз« в Київі, переважно для селянсько-українських кооперативів. Російсько-робітничо-мійські т-ва мали свої центри. На той час загальна система споживчої кооперації на Наддніпрянщині ще не докінчила своєї організаційної, а зокрема союзно-будівничої роботи, але кооперативне життя на періферії вже набірало ідеольоґічної сили і поважних коштів та поступово приводило до ладу свою щоденну роботу по обслуговуванню свого кооперованого населення, що зросло в ту добу до 5 міліонів членів ($^4/_5$ припадало на село, $^1/_5$ на місто), або разом з їхніми родинами до 20 міліонів населення, що складало більше половини всієї людности України...

З большевицьким декретом 20 березня 1919 року, який на Україні увійшов в силу 7 квітня 1920 р., »споживчі т-ва обєднуються і реорганізуються в єдиний розподільчий орган — споживчу комуну. У споживчу комуну включається все населення даної місцевости. Кожний громадянин мусить стати членом комуни.« Сама споживча кооперація перетворюється в державний роспредільчий орган і підпорядковується »Наркомхарчові« (Народньому Комісаріятові Харчування), від якого залежало і загальне керування справами споживчої кооперації. Замісць існуючих союзних децентралізованих обєднань були створені по централістичній системі 12 »губсоюзів» зі 102 »райфіліями« та »Вукоспілкою« в Харкові на чолі.

Слідуючим декретом комуністичної влади з 20 січня 1920 р. були скасовані всі кооперативні організації инших видів кооперації: кредитової, сільсько-господарської та ин. та влиті в »єдиний апарат« споживчої кооперації на правах, так званих »автономних секцій.«

Декретом в січні 1921 р. про перехід кооперації на державний бюджет остаточно закінчилося перебрання радянською владою до своїх рук кооперативного руху.

В наслідок того низова мережа споживчої кооперації Наддніпрянщини після такої примусової »реорганізації« та переводу на »державну службу« з 14.154 товариств в січні 1920 р. зкорочується на 1 січня 1921 р до 4.869 »юридичних одиниць.« В дійсности запису населення до »споживчих комун« на Україні »переведено не було.« Як свідчать самі радянські джерела*): »Воно (населення) або перейшло до натурального обміну, обо ж перейшло на стан „самопостачання,« втративши всякий стимул до кооперативного обєднання, від якого нічого реального не одержувало...« »Населення поставилось до кооперації байдуже, а в багатьох випадках і вороже...« »Кооператив здавався йому чужою організацією, воно не хотіло давати йому ні коштів, а ні користуватися його послугами...«

В 1922 році радянська влада вводить на Україні (нову економічну політику» (»Неп.«). Кооперації поволі повертаються її попередні права, вона дістає старий, природній їй принцип добровільности членства і самоуправи; від споживчої кооперації поступово відокремлюються инші види кооперації; держава перестає утримувати кооперацію цілковито на свої кошти, і та крок за кроком стає на свою дорогу, прямує до своїх власних

*) Далі цитуємо ст. 21 П. Височанського. Начерк розвитку української споживчої кооперації (Радянська Доба) ч. II. Книгоспілка, 1925 р.

завдань. Залишається лише невирівняним право кожного громадянина вступати в кооператив, бо законами радянської влади цього права позбавлені певні групи по маєтково-соціяльних, професійних та неблагонадійно-політичних з точки погляду комуністичної партії ознаках. Також ще заборонений принціп таємного голосування на загальних зборах в т-вах, а замісць того практикується відкрита й чи то поіменна подача голосу, в тому числі й при виборах.

Споживча кооперація, діставши хоч де що в наслідок такої поступово-еволюційної здачі позицій з боку політики рад. влади, починає відживати. На 1 липня 1926 року сама сільсько-споживча кооперація вже мала 1.455 тисяч членів, себто скоро $1^1/_2$ міліони, а мійсько-споживча, головно робітнича кооперація нараховує на цей день 788 тисяч членів. За 1926 — 1927 рік загальна мережа споживчих т-в на Наддніпрянщині поширилась до 15 тисяч крамничних одиниць, а значить т-в далеко менше, і охоплює коперування вже 42% селянських господарств та 65% членів професійних союзів міста, що складає понад 3 міліони пайщиків*).

Порівнюючи ці дані з тим станом, що був на Наддніпрянщині 10 років тому назад, за часів української незалежности, можна сказати, що низова мережа споживчої кооперації має тенденцію скоро досягнути дорадянського числа кооперативних обєднань. Але що торкається коперування населення, то най цей час споживча кооперація Наддніпрянщини охоплює лише половину тої кількости населення, що було обєднано в споживчій кооперації за часів самостійности. При цьому кооперація в місті вже догнала дорадянську добу, а сільська кооперація ще далеко відстає і чи й осягає бодай половину того, що було перед десятьма роками. Це цілком зрозуміло, бо ще й зараз на Наддніпрянщині місто населене часто російсько-комуністичними елементами ріжних радянських урядовців та не українським робітництвом, що не почуває так гостро того тиску державної комуністичної влади, під яким приходиться зараз розвиватися кооперації на Наддніпрянщині.

Тепер, щоб мати загальну уяву про сучасну структуру всієї системи споживчої кооперації на Радянській Україні, подамо ще короткі відомости про мережу вищих кооперативних обєднань в склад яких входять оті 15.000 споживчо-торговельних одиниць з їхніми 3 міліонами масових споживачів.

Як ми вже згадували, в 1920 р. примусово-політичним шляхом на Україні було встановлене чуже для Придніпрянської України централістичне союзне будівництво. Замісць того, щоб довести до завершення утворену самодіяльною дорадянською кооперацією трохступневу децентралістичну систему, радянська влада вжила рішучих кроків до руїни і ліквідації цієї »самостійницької видумки« з київським »Дніпросоюзом«. Цією радянською »реформою« встановлено єдиний центр української споживчої кооперації в Харкові — »Вукоспілку«. Для »Вукоспілки« зорганізовано на Україні 12 »губсоюзів« зі 102 »райфіліями«, що мали безпосередні стики з низовими товариствами. Таким чином, в результаті цього експеріменту на Наддніпрянщині зявилась штучно утворена пятиступнева централістична система союзного будівництва. Недоцільність у всіх відношеннях такої довгої драбини, по якій мало »лазити« керування кооперативним рухом та часто і саме задоволення біжучих пекучих потреб низового споживача, скоро стало очевидним для всього начальства.

---

*) »Вісти« з 14 грудня 1927, ч. 286 зі статті »Перевибори в споживчій кооперації.«

Вже в 1922 році сталася ліквідація губерніяльних союзів, як одного коліна кооперативного бюрократизму за часів »военного комунізму.« Замісць них було організовано 45 районових союзів, а окрім того лишився ще 1 »губсоюз« в »Донбасі«, що обслуговував головно російську робітничу масу. Дальші ріжні зеднання та ліквідації нарешті довели до того, що в 1924 році на Придніпрянщині в складі »Вукоспілки« нараховувалось 50 »райсоюзів«; зліквідувався і останній »губсоюз« на Донбасі. Замісць нього при »Вукоспілці« існує секція »Уцерабкоп« (Український Центральний Робітничий Кооператив); окрім того при тій же Централі існує »Утранспосекція« (Українська Транспортно-споживча секція — як централя споживчої кооперації залізничників.

XIII зїзд комуністичної партії, розглянувши питання про стан кооперації та констатувавши низку хиб в її роботі, себто побачивши недвозначні результати своєї теорії і практики, постановив: »перевести децентралізацію« так в галузі організаційній, як і торговельній, надати низовій кооперації та її первісним і районовим обєднанням »максімум самостійности«, прискорити перехід на добровільне членство та щоб кооперація відмовилась від постачання всього населення, а зосередила свою увагу на обслугованні свого члена-споживача.

Розуміється, це відмовлення »мозку« радянської влади від свого ранішого нерозуму не сталося з ласки; примусило їх до того само життя та те, що зветься низовою силою та кооперативною думкою практичних кооперативних робітників.

На цей же 1924 рік відноситься і припинення підлеглих відносин »Вукоспілки« до московського »Центросоюзу«, в яких було дуже багато всяких суперечностей в інтересах та недговореностей в суті праці. Справа в тім, що »Центросоюз«, не задовольняючись своїм становищем московського центра над всіми »краєвими« центрами в тому числі і над »Вукоспілкою«, поутворював на Україні свої власні »вірніші« контори. І ось, під впливом невдалих спроб краєвих контор жити на його рахунок, Центросоюз ліквідує в 1924 році свої установи на Україні. Але в цьому році в Росії повстає питання про проголошення Центросоюзу Центральним союзом всіх споживчих союзів всього союзу Радянських Республік. Цікаво одмітити, як віднісся до цього український центр »Вукоспілка«. Загальні Збори »Вукоспілки« в січні 1925 р. з цього приводу винесли, як подає П. Височанський, таку постанову: »Визнати за необхідне організацію всесоюзного центру споживкооперації, але з тим, щоб Центросоюз увійшов у цей центр на однакових правах з иншими республіканськими кооперативними обєднаннями, зберігши правові норми добровільного вступу всіх республіканських кооперативних обєднань*). Отже в 1925 р. »Центросоюз« перетворився у Всереспубликанську централю, ...»але, звичайно без тих умов, які мислила собі українська кооперація. Практику взаємовідносин »нового« Центросоюзу з ВУКС будемо бачити в майбутньому«**).

Між тим скрутний фінансовий стан на Україні приводить до ліквідації деяких районових союзів і на 1 липня 1925 р. їх нараховується 44.

Отже, за останні роки мережа українських союзних обєднань споживчих т-в вказує ясну тенденцію до повернення до того стану, який був перед радянською владою. Введено назад принціп децентралізації; сама система фактично перетворюється в трохступневу систему (ідеал коопера-

---

*) П. Височанський. Начерк розвитку... стт. 60 і 61.
**) Ibid.

торів доби української незалежности), правда ще з невиясненим відношенням до московського центру, який, до слова сказати, з кожним днем тратить все більше і більше якеб то не було значіння на Україні. Тому думаємо, що всесильне життя та зріст самодіяльности кооперованих мас в скорім часі таки доведе до вирівнання всіх тих шкод, що наробила для української кооперації комуністична влада своїм втручанням до неї, а головно своїми »експеріментами« над нею за часів військового комунізму.

Значне зменшення союзних обєднань (порівнюючи з передрадянським станом майже в три рази) не можна вважати не добрим явищем, бо обєднане в спож. кооперації населення на Наддніпрянщині, порівнюючи з дорадянським, зменшилося також в два рази і тому сучасну гущавину союзних обєднань можна, навіть, вважати за нормальну; вона показує певну стабільність. В ближчому часі з дальшим поверненням Наддніпрянській кооперації її природніх прав, принціпів і традицій та з розвитком культурно і кооперативно-освітньої діяльности, розвинеться кооперативний рух, пошириться мережа його низових організацій і тоді, природна річ, зросте в певній системі та відношенні і кількість союзних обєднань. Найважливіше: — кращий шлях — самодіяльність та перевірену форму — три ступні децентралістичної системи союзного будівництва — наддніпрянська кооперація вже знову знайшла, а що буде далі — те покаже найблизче майбутнє. Віримо, що воно буде краще, бо та школа, через яку проходить зараз весь кооперативний рух на Радянській Україні, дає не лише злі наслідки, а і незлу науку на будуче.

Ант. Андрійченко.

Українська кооперація на північно-зах. землях і польська адміністрація.

В ч. 2 „Кооперативної Республики" занотовано ряд фактів, як тяжко приходиться працювати кооперативним працьовникам на укр. землях під Польщею. Зазначено там тільки кілька фактів, що мали місце в останніх часах.

Нам приходиться занотовувати ці факти, порушувати їх час від часу в пресі не для того, щоби ми вірили, що вони будуть мати вплив на відповідних чинників; ні, в це ми не віримо, але це мусить залишитися для історії, щоб знали, в яких умовах жила і працювала кооперація в ті часи на наших землях під Польщею.

І тільки це одно спонукує нас цю тему знов порушувати.

Перед нами велика кількість ріжних скарг з ріжних місць, з яких тільки деякі хочемо вивести на денне світло.

Почнемо з реєстрових судів. Так Окружний Суд в Рівному і досі не хоче реєструвати статутів в українській мові, вимагаючи представлення статутів в державній мові. На кількакратну інтервенцію в цій справі, ще досі справи остаточно не вирішено, бо як заявив суддя, у нас немає української машинки до писання і секретар не знає української мови. Цей сам суд, дальше, не хоче реєструвати статутів з приводу § 43, як це видно з листа кооперативи „Надія" в с. Пащуках: ‚дня 2 жовтня засновано у нас кооп. і надіслано до Окружного Суду в Рівному статути до реєстру. Суд статут до двох місяців звернув і зажадав скреслення в § 43 уступу, де говориться, що кооператива вступить в члени Р.С.У.К. у Львові.' Для чого це робиться, пояснювати хіба не треба.

Ліпше стояла справа що до реєстрації статутів Луцьким Окружним Судом, але з приходом нового реєстрового судді зачалися нові вимоги, які дуже гальмують розвиток кооперації. Листом одного громадського діяча з Любомля повідомляється нас: „суд жадає, щоби відписи протоколів організаційних зборів увідочнені були іменами і призвищами всіх членів основателів з засвідченням їх підписів ґмінним урядом"... В другому листі того самого діяча пишеться... „Справа з організацією нових кооперативів стоїть дуже кепсько. Любомльський ґмінний уряд і „Суд покою" відмовляють засвідчувати здібности до ділань правних. Інтервенція в старостві не принесла бажаних наслідків"... Отже мета досягнена. Суд ставить вимоги, населення хоче їх вико-

нати, але не може і... „таке положення справи убиває всю енерґію у тих свідоміших одиниць, які беруться за цю справу на селах.“

Не менш прикрого листа маємо також з кооп. „Наш Край“ в с. Велемче. Ця кооператива вже більше пів року не може добитися, щоби її суд втягнув до реєстру; ввесь час щось „не так зроблено“ а останнє повідомлення суду відхиляє справу цілком тому, що пройшов термін назначений судом для доповнень чи змін в самому статуті. Звичайно кооператива справу в суді порушила на ново, але комендант поліції, довідавшися з ґмінного уряду про рішення суду... „рішуче дав приказ, щоби до 15.ІІ. була крамниця, кооперативи закрита т. є ліквідована, а то коли цього не зроблять, то сказав, що буде по службі у Велемчі і розгонить кооперативу“... Таких справ багато, люди в розпачі просять... „приїдьте і поможіть затримати в цілости здобутий нами товар і движимости“...

І щож далі! 22.ІІ. б. р. вже бачимо листа такого змісту: „В понеділок 20·ІІ. війт села Велемче Роман Капітула самовільно закрив крамницю, вигнав з крамниці членів правління, зірвав шільд. Просимо клопотатись перед владою про покарання війта Капітули за безправні вчинки.“ (Підписи 2-х членів правління кооп. „Наш Край“ в Велемчі).

З ковельського повіту пише один кооперативний діяч.: „боюсь, що зараз будь яка праця на селі неможлива. Поважна кількість кооператорів з сел зараз тут в Ковлі „на державних хлібах“ (себто в тюрмі). І що як раз найгірше, що в більшости це люди, як раз з кращих кооперативів.“

Так само і в Горохівщині. Кооперативні діячі арештовані підчас складання річного білянсу, одному з них заявлено, що він арештований, як „знани дзялач і орґанізатор спулдзельні і читальні українських“...

Це є тільки частина тих сумних фактів, до яких, на жаль, нам ще не раз прийдеться повертати, щоб довести їх до відома ширшому громадянству.

Ом. К-ра.

Кооперативні курси в році 1927. Поданий в 1 ч. „К. Р.“ список кооп. курсів, що відбулися в р. 1927, доповнюємо на підставі дальших інформацій. ПСК в Сокалі повідомляє:

В днях від 15 листопада до 17 грудня відбувся кооперативний курс в Сокалі, влаштований в порозумінні з філією »Присвіти«. Учасників було 19, в тім 3 жінки. Наука відбувалася кожного дня від 8 — 12 до пол. і 3 — 6 по полудни. Програма курсу: книговедення (Д-р М. Мельник) 48 год., купецькі рахунки (він-же) 24 год.; організація торговлі (він-же) 18 год.; кооп. законодавство (Д-р Б. Чайківський) 16 год.; українознавство (він-же) 16 год; праця в читальні (п. Н. Стефанишин) 16 год; ветеринарія (Д-р вет. Д. Миколаєвич) 6 год. Курс був спершу обчислений на 2 місяці, одначе через малу кількість учасників його скорочено на 1 місяць. Курс закінчено роздачею посвідок.

В цьому-ж місті Сокалі відбувся в днях від 15 — 27 грудня 1927 р. господарсько-ветеринарійний курс. Виклади відбувалися в салі »Народної Торговлі« що дня від год. 9 — 2. На курсі брало участь 72 учасників, селян з повіту. Учасники удержувалися власним коштом, всі инші видатки поносив ПСК. Викладали учителі зимових мандрівних курсів »Спілки Українських Аґрономів.« Предметом викладів були: життя і розвиток ростин, угноювання та повапнювання ріллі, управа ріллі, підготовка насіння і сівба, плекання молочної худоби, управа пашних ростин, годівля свиний і домашньої птиці і т. п. Зацікавлення викладами було велике. Деякі села, прим., Угринів і Тудорковичі бажали влаштувати подібний курс у себе і поробили в цім напрямі старання. Курс закінчився дня 27 грудня спільною знимкою.

Свята Кооперації в р. 1927. Додатково нотуємо такі свята:

23 жовтня 1927 відбулося повітове свято для Калущини в селі Голині з нагоди посвячення там кооперативного дому. Учасників було біля 2 тисяч.

5 листопада 1927 — Свято в Будинині (Сокальщина) заходом місцевої кооперативи.

12 листопада 1927 — Свято в Спасові в тім-же повіті заходом місцевої кооперативи.

Просимо всі повіт. союзи о дальші додаткові відомости з метою їх реєстрації. Що до способу і часу улаштовування Свят Кооперації, пише до РСУК повіт. Союз в Сокалі:

»На нашу думку причиною так малої кількости свят є те, що осінній час для святкування є дуже недогідний. Осінь, в наслідок частих дощів, не позволяє прим., на такі форми святкування, як фестини, а по селах, в наслідок болота, таке свято не притягає більшої кількости учасників, а спеціяльно молоді і дітей. Найлучше булоби відбувати Свята Кооперації літом і в один день. При тім є вказаним, щоби РСУК всякі вказівки і друки та реферати подавав принай-

менше 2 тижні наперед, тому що ПСК инакше не мавби можности видати відповідних заряджень.«

„Kulturcuriosa“. До реєстру культурних рідкостей приходиться зачислити такий небувалий в історії Західної України факт: видано книжку в накладі 30.000 примірників! Є це книжечка п. з. »Помічні погної і як їх уживати?«, видана заходом »Сільського Господаря«. Та річ не лише в тім, що видано, а в тім, що протягом неповного місяця розійшлося вже 10.000 примірників цеї книжки! І кажуть, що село не читає і не хоче читати! Треба тільки вміти відчути потребу села!

До теж свого роду культурних куріозів приходиться зачислити і це, що одно з останніх видань РСУК, книжка про »Організацію і ведення господарсько-споживчої кооперативи«, книжечка вузько фахова, друкувалася 10.000 примірників та що близько половина накладу вже розлетілася по селах протягом кількох місяців, як необхідний дорадник членів Управ і Надзірних Рад наших кооператив!

В справі професійної організації кооперативних службовиків.

Статейка на цю тему д. М. Шаховича і наша редакційна замітка до неї („Кооп. Респ.“ ч. 2) викликали з боку »Службовика«, органу союза укр. прив. урядовців (ч. 1 — 3 за 1928), заміти; один з них, звернений на адресу нашої Редакції, закидає їй, що вона, мовляв, стає по стороні »можних цього світа й визиску.« Цієї провини (провини, скажемо, немалої з погляду кооперативної ідеольогії) ми мали допуститися тим, що начеб-то стоїмо за необхідність рабської залежности службовиків від Надзірних Рад.

Річ ясна, що закид »Службовика« випливає просто з непорозуміння. Всякому, хто читав нашу редакційну замітку до статті д. Ш. мусіло бути ясно, що ми мали на думці. Ми не погоджувалися з проєктом д. Ш. про підлеглість місцевого кооп. персоналу якійсь центральній установі; иншими словами, ми заступали засаду федеративного будівництва (як більш демократичного), тоді як д. Ш. пропонував перехід до системи централістичної. Так зрозумів нас теж п. В. Зелик, якого замітки містимо низше. Чи стилізація нашої замітки і цілий напрям нашого журналу могли дати право аж до таких замітів, які підніс »Службовик«, про те хай судить читач.

Що редакція »К. Р.« співчуває ідеї професійної організації кооперативних службовиків, цього хіба найкращим доказом було поміщення статті д. Ш. і піддання її під публичну дискусію.

До питання про професійну організацію кооперативних робітників.

Я вже на иншім місці (Укр. Голос чч. 46, 47, 48 і 50/27) старався доказати, що за широка автономія наших кооп. установ в наших умовах не веде до добра просто і скоро, а лиш поволи і дуже непевними дорогами, тай що в імя добра кооперації булоби дуже вказаним цю автономію частинно обкроїти на річ установ центральних. В цей спосіб можна б усунути не одну перешкоду в розвою нашої кооперації, а свідомі кооператори зрозуміли би вагу такої реформи, як крок справді демократичний, а не назадницький. Свідомий остаточної цілі розумний кооператор радо зречеся частини своєї влади (якої він впрочім ніколи не надуживає) для добра цілости кооперації знаючи, що тут і там наш кооперативний демократизм перейшов в паперовий блахман перемінюючись в дуже недемократичні диктатурки одиниць, які не все стоять на висоті кооперативного завдання і створюють прямо цілі гори перепон на дорозі правильного розвою кооперації. Студіюючи причини ріжних хворіб наших кооп. установ аж до банкроцтва деяких ПСК включно, все на дні найдемо зашироку автономію — скажім чемно! — в невідповідних руках.

Є фактом, що Управи, Надз. Ради а навіть заг. збори ріжних наших кооп. установ дуже часто підлягають химерам хвилевих впливів, чи настроїв, надто легко підпадають під суґґестивний вплив одиниць, партій чи гуртів. Додаймо до цього факт, що більшість Надз. Рад наших кооп. установ складається з людий — ну, скажім — більш зрівноважених, а в склад урядовців входять переважно люди молодші з иншим темпераментом — зрозуміємо зразу причину, чому між одними і другими часто із за марниць повстають величезні конфлікти і цілі бойні ріжних інтриґ, які в висліді фатально мстяться на правильній позитивній праці.

На тлі взаїмних симпатій і антіпатій (чого вислідом є протекціонізм, непошанування чужої праці і под.,) повстає між

службовиками та їх зверхниками чимало непорозумінні в, які родять взаїмну ненависть і є завязком ріжних, деколи довготревалих хворіб кооп. організмів, даючи лиш матеріял для критикоманів і вщіплюючи рівночасно в працьовників-фаховців жаль, зневіру і якусь нехіть до свого фаху. З розмов з службовиками кооперації я переконався, що їх гнобить в 90% не так їхнє матеріяльне положення, як радше ріжні ускладнення суто моральної натури, — скажім просто, правдиві і уроєні, заслужені і незаслужені прикрости з боку їх зверхників.

В згаданій вище статті я підніс був думку, щоби персональні справи службовиків-кооператив бодай II і III ступня підлягали якійсь центральній установі з огляду на добро самої кооперації. Тепер гр. Шахнович твердить, що так булоби краще і для самих службовиків, здаючи собі хіба докладно справу з того, що скажім РСУК або инша центральна установа зовсім не жартувалаби з вимогами праці. Та видно, що менше страшні для них ті вимоги праці, як злоба деяких провінціональних єдиноспасителів.

Праця нікому не страшна, але почуття рабства хочби і при менше інтензивній праці робить її мерзкою і менше солідною. Впрочім централізація в тому напрямку малаб іще за собою і те „бене", що створилаб один тип службовика з одним напрямком кооперативної праці. А то маємо масу кооперативних республик, гірше або ліпше ведених, з своєрідними то хибами то прикметами, звязаних з собою дуже слабо. Що повіт, то инший напрям праці, инші впливи, инша практика. Що така широка індивідуалізація в нинішнім віці дуже шкідлива на дальшу мету — з цим хіба згодиться кожний. Як перевести це в практиці, над цим застановилибися відповідні наші кооп. чинники — я свою гадку виложив на другім місці.

Що до **матеріяльного забезпечення кооп. службовиків**, то є річчю бозсумнівною, що так, як тепер обставини складаються, вони самі кують собі свою долю і самі мусять забезпечити собі матеріяльний підйом вислідами своєї праці. Бо якби навіть професіоністи-кооператори перейшли на стан припустім РСУК, то він муситиме числитися з цифрами узисканого через них в однім підприємстві доходу і лише після того калькулювати платні його службовиків. Правда, що є много випадків, де службовики не одержують за свою працю навіть мінімума екзістенції, але мабуть мало у нас кооп. підприємців, що зросли на кривді своїх службовиків. Не всі наші кооп. підприємства мають можливість дати minimum екзистенції, тож не дивниця, що і много службовиків на це нарікає. Це питання мусить ще бодай на якийсь час остати отвертим, яко твердий життєвий мус. Та оскільки тут і там трапляються виїмки, то їх треба трактувати індивідуально і доконче усунути, як аномалію.

Я вважав-би злочином, як-би наша кооперація мала не вийти на стрічу доманганням кооп. службовиків. Бо здані виключно на власні сили і на самопоміч — хоч і гарно воно звучить — вони далеко не зайдуть тай силою факту замісць бути співтворцями в кооперації станутъ гірше, або ліпше платними робітниками, а їх відношення до кооперації стане з часом при суто становому лиш характерові їх організації подібним відношенню робітника до фабриканта. Думаю рівнож, що така співпраця службовиків з самою кооперацією усуне в будучині не один конфлікт, якщо службовики бачитимуть, що часть їх праці повертається їм самим. Впрочім, много-много причин промовляє за тою співпрацею; цього впрочім вимагає і само наше національне життя, в якому так кооперація, як і її службовики відограють вже в найблизчім будучім дуже поважну ролю. В західних краях тут і там поробили спілки і порозуміння навіть робітники з фабрикантами — огонь з водою! — в імя спільного інтересу (робітники мають уділи в чистих зисках фабрики), то чомуж би наша кооперація не могла приступити до співпраці зі своїми службовиками, а вони з нею на засаді справедливости і обопільної користи моральної і матеріяльної. Короткий нарис свого проєкту опираю на тісній співпраці кооперації зі своїми службовиками на засаді справедливости з слідуючими килькома найбільш характеристичними напрямками:

1) Службовики укр. кооп. установ створюють при активній співпраці тих установ свій професійний Союз.

2) Членство повинно бути примусове для усіх кооп. працьовників з хвилею їх приняття або вибору до котрої небудь з тих установ з місячною вкладкою по 1 зол. для працьовників кооператив II і III ступня, а по 0·20 зл. для працьовників кооператив I ступня.

3) Вкладки стягаються їм примусово при виплаті винагороди.

4 При організації створюється посмертний фонд з місячних вкладок всіх членів по 1 зл., виплачуваний по смерти члена особі вказаній одноразово в цілости в висоті обчисленій після певного ключа.

5) Членство тратиться, як комусь докажеться в суді звичайнім, або мировім зловживання або проступки походяч з жадоби зиску поповнені в службі ко-

оперативній. — В тім разі виновник тратить всі набуті права яко член організації.

6) Особа, що не може бути членом професійної організації кооперативних службовиків, не може бути занята в ніякій інституції.

7) Для кооператорів, котрих Виділ станової організації зачислить до ґрупи заводовців, створюється пенсійний фонд з 10%-вих зисків кооп. установ II і III ступня і з суми, яку виплатять кооперативи I ступня яко 1/4% від суми торгів.

8) Виділ організації складається з 1/4-части відпоручників кооп. установ, 1/4-части відпоручників РСУК і 2/4 частини відпоручників службовиків.

9) При організації центральній створюється розємчий суд для всіх непорозуміннів між службовиками кооператив II і III ступня, а їх зверхниками та для всіх без виїмку проступків службовиків супроти їх установ, а при організаціях повітових подібні суди для таких самих справ в кооперативах I. ступня (? Ред.).

10) В склад розємчих судів входять по 2 представники інституцій кооператив, по 2 представники службовиків і 1 представник з РСУК яко предсідник, який в засаді не голосує, а рішає лише при рівности голосів.

Думаю, що на цій плятформі можлива співпраця, про яку була мова.

Вол. Зелик.

Від Редакції. Поміщуючи уваги гр. В. З., учителя з Слободи Неб., ми завважуємо, що шан. автор не ставить ясно питання: централізм чи федерація в союзному будівництві. Пропонуючи передачу „персональних справ“ кооп. робітників установ II. і III. степеня напр. Ревіз. Союзові, він не каже, які це персональні справи він має на думці; зокрема, чи належить сюди також і оплата праці, та з яких фондів РСУК мавби це покривати. Ми розуміємо, що можна пропонувати напр. таке, що назначування і звільнювання кооп. робітників має діятися тільки в порозумінні з РСУК в такій чи иншій формі; але вже установлювання висоти платні цим способом натрапляє на більші труднощі. Думаємо зрештою, що в дальшій дискусії ця справа виясниться. Редакція не бажає покищо забірати слова по суті.

З кооперативного побуту.

Загальні збори.

Предсідник. На лісті ч. 1 находяться слідуючі члени, які малиби увійти в склад Ради Надзірної: Мирон Пошкодований, Іван Кушнір, Михайло Тиць, Степан Велис, Микола Новий, Дмитро Зеленяк і Володимир Задоріжний. Хто є за цим списком, зволить піднести руку до гори!

Член Марко. Всі! Но всі! А ну всі! Гей люди, та я за всіх не годен кричати. Но, руки в гору! Но, раз два три! Всі-і-і-і!

Предсідник. З огляду на це, що листа ч. 1 перейшла одноголосно, листа ч 2, яка сейчас вплинула, відпадає зовсім.

Делеґат Союза до предсідника: Прошу ласкаво спитати, хто є проти лісти першої, а відтак, хто здержався від голосування.

Предсідник. Хто з членів є проти листи ч. 1, зволить піднести руку го гори!

Член Марко. Всі! Но! Степане, Іване, Миколо, піднесіть руки. Но, но, відважно! Всі-і-і-і.

Приятелі кооперативи.

— Ви куди так спішите?

— Та до кооперативи!

— Як то, ви вже до кооперативи ходите купувати, а щож наш сусід Мошко на те скаже, як довідається?

— Е, бачите, я не дурний пускатись на бистру воду. Він не тільки знає, ба навіть сам порадив в нього купувати за готівку, а в кооперативі, каже, боргуй.

— Пождіть сусіде! Піду і я з вами. Це не зла політика.

Білянс Земельного Банку Гіпотечного за рік 1926.*)

Одинока українська акційна грошева інституція предложила своїм акціонерам, а посередно і цілому громадянству, своє рахункове замкнення за 1926 рік. Її білянс не повинен бути громадянству байдужий, бо недавно воно закладало підвалину чинности спілки — зібрало акційний капітал, в сумі одного міліона золотих.

Перейшло одначе кілька місяців і досі ніхто не подав громадянству аналітичного розбору цего білянсу, методичної критики й не поробив висновків про стан цеї інституції. Хочу зробити добрий початок і приглянутися білянсові зі становища підприємства, як такого, акціонера і національного господарства.

Білянс або рівноважне зіставлення маєткового стану разом з вислідом за господарський період, мусить бути зроблений на засаді повноти, правди, подрібности, тяглости, ясности й річевої консеквенції, щоби можна було вичитати з него дійсний маєтковий стан, утворити собі правильний погляд про засоби, якими підприємство розпоряджає, ширину і розпняття його діяльности, правдоподібні вигляди на його ріст та відповісти собі на питання, чи воно використовує добре й уміло своє майже безконкуренційне положення у нашому громадянстві. Зі становища акціонера долучується до цего ще цікавість про висоту виплачуваної дівіденди, питання, чи в будуччині вона піде до гори і чи ведення спілки дбає достаточно про творення резервових фондів або скритих резервів, що очевидно має значний вплив на внутрішню вартість акції, яку акціонер має кожної хвилі можливість — в міру більшого чи меншого довіря у будиччину спілки — задержати на дельше у себе, чи її позбутися. Ці дані можна вичитати з білянсу, якщо він зіставлений після вище зазначених засад. Правда, що річні замкнення являються перед очі публики вже більше або менше вигладжені й причепурені, і дійсний вигляд білянсу, такий, яким він є при роботі, буває вже затертий. Тому булоби бажаним, щоби Зем. Банк оголошував свої двомісячні грубі зіставлення (сирий білянс) для орієнтації щонайменше фахівців, коли вже не широкої публики (як це робить більшість німецьких банків)**. Річні білянси мають ще й ту слабу сторінку, що показують стан не цілого року, лише одного (посліднього) дня і з цього погляду оголошування двомісячних зіставлень являється дуже потрібним.

Рахунок білянсу такий:

I. Пасива:

Акційний капітал (1.000.000.—) невеликий; це правда, але й його зібрано лише з великим трудом. Не тому, що громадянство терпить на недостаток грошей, бо при 25 зл. акції можнаби їх назбирати значно більше. Українське громадянство виявляє деякий недостаток розуміння крайньо некорисного господарського положення наших грошевих інституцій, що зможуть встояти перед сильною, національно чужою конкуренцією лише тоді, коли матимуть великі власні грошеві засоби. Акційний капітал зовсім дрібний, якщо приступати до нього з европейською, чи радше евро-американською мірою, якою міряються фінансові кольоси анґльо-американського німецького й французького господарського світу, про котрих ширину, поємність і організаційну викінченість ми можемо покищо лише мріяти. Акційний капітал Зем-Банку недостаточний; навіть коли взяти на увагу нашу малу фінансову спроможність у повоєнних часах, бо господарський колектив, що виявляє аспірації на внутрішню самовистарчальність, мусить скорою ходою розростатися, кріпнути й витворювати нові й вищі ступні економічної будови, котрої завершенням є зріла, пляново виткана й розгалужена банковість. Земельний Банк і правною формою своєї організації, і значінням, яке починає мати в нашій (до тепер) скромній господарській організації і врешті розвоєвою тенденцією, що виявляє себе в напрямі концентрації грошевих засобів і операцій, може мати богато даних на те, щоби стати осередником нашої приватної банковости, яка в будуччині може вирости. А до того йому треба мати, як мінімальне число десять міліонів акційного капіталу. Мусять його дати ті, у кого зберігання власного інтересу опирається на правильному розумуванні,

**) Зветься: Zweimonatsbilanz, або Zwischenbilanz.

*) Редакція, хоч не зовсім погоджується з основною провідною думкою шан. автора що до ролі З. Б. в нашому сучасному і майбутньому економ. будівництві, поміщує цю статтю з огляду на актуальність теми і на її вартість з боку фахового. — *Ред.*

про його рівнобіжність з інтересом загальним. Знаємо, що в Земельнім Банку слідуватимуть дальші емісії акційного капіталу, що очевидно треба привитати. Найцікавіше питання, кілько акцій находиться в „певних“ руках, а кілько мають їх инші грошеві інституції, або особи, що не думають тримати їх стало, лише виждати підвишки курсу і їх зі зиском продати.*) А це має деякий (не маловажний) вплив на ціну акції. Про витворювання правильного курсу акції Зем-Банку не можна доти говорити, доки вони не будуть котовані на біржі. А вартоби вийти з ними на вільний торг, бо лише тим способом досягнеться приблизно достаточна оцінка, без шкоди для самої акції.

Загальний резервовий фонд зол. 11.690.75 представляє 1.169% акційного капіталу і підносить внутрішню вартість акції на 101.169%. Ця вирахована внутрішня вартість є лише білянсова, бо дійсна,— за браком даних про те, чи спілка має скриті резерви й які високі — нам не відома. Бути може, що резерви ховаються в ефектах, власному домі й консорціяльних інтересах (участях), що булоби саморозуміле й для спілки потрібне, бо скритої резерви можна ужити на покриття ненадійної страти, або на регулювання дівідендової політики й вплачувати її в попередній висоті навіть тоді, коли господарський рік був бідніший на зиски. Треба зауважити, що виказуваний резервовий фонд дуже невеликий і його можна виправдати лише коротким часом, що ділить нас від минулого грошевого лихоліття, тому треба його чим скорше скріплювати й підносити, бо він разом з акційним капіталом — не тільки гарантія вірителям (вкладачам), але й найдешевший оборотовий капітал, від якого — в противенстві до акційного капіталу — не платиться нікому нічого. Торговельний закон припоручає скріплювати його річними, щонайменше 10%-ковими дотаціями з чистого зиску, до висоти половини акційного капіталу, але розумне ведення й обережність велять доповняти його такими приділами, як це тільки можливе. І з цего погляду дивує деяка шабльоновість в цегорічному приділі 10% чистого зиску, бо думаємо, що треба було без вагання приділити 40%, що робилоби зл. 22.366.20; дівіденду на 1926. назначити 3%, то є зол. 30.000.—, а решту перенести на слідуючий рік.

Крім зовсім незначної суми фонду забезпечення заставних листів, не находимо, на диво, жадної иншої резерви, хоч спілка торгує в досить значних сумах валютами, девізами й дещо ефектами; а рахунок страт і зисків виказує зиску на девізах зл. 35.422.81, а на ефектах зл 4.689.25. Цей зиск навіть досить високий, а тому до деякої міри трівожить і рішучо сама обережність вимагає, щоби подбати про забезпечення спілки від страт на згаданих паперах окремим фондом „страт на валютах і девізах.“

Заставні листи, емітовані на суму 328.225.53, не виказують в білянсі нічого цікавого, бо емісійно-гіпотечну чинність, через „непоємність ринку,“ як сказано у звіті, тобто через недостаток вільних оборотових фондів на грошевому ринку — банк залишив і згаданих позичок не уділював. Зрозуміло, що в часах господарської скрути, валютарного хаосу і 24—16%-ової міри (в 1926 р.), ніхто не мав охоти льокувати свої капітали в довгоречинцевому кредиті. Але в будуччині це мусить статися, і цьому сприяє заставний лист, що урухомлює цей кредит, бо представляє круглу суму, котру можна легко переносити з рук до рук, що для пошукуючих вигідного уложення капіталів, має велике значіння. Є він, одначе, не без хиби. Люблять його й купують лише тоді, коли валюта, на яку звучить є тверда й непорушна, коли надія, що валютарні відносини в державі не погіршаться, а також буде забезпечений на довший час зовнішній і внутрішній мир.

Домагання, часто ставлене до Земельного Банку — навіть колами обізнаними з господарськими відносинами у нас — щоби він був організатором дешевого кредиту для сільського господарства, не можна — на мою думку — здійснити в першій його половині зовсім, а в другій не в такій ширині, як того вимагають. Ось чому: ні окремі банки, ані навіть їх картелі не мають можливости реґулювати відсоткову стопу після своєї вподоби, гловно в часах великого попиту на кредит. Це залежить від чинника, про який мова нище, паралізування якого переходить сили організатора кредиту. Джерело кредиту творить не він, вкладач, то є ті широкі круги суспільности, які щадять і ставлять свої ощадности до діспозиції організатора кредиту, котрому довіряють, а за їх уживання кажуть собі платити і то — як напр. тепер — навіть досить дорого. Коли до цього додати ще щось за посередництво, то нинішний кредит не може бути дешевий. А вимагати, щоби кредитова чинність банку розтягалася лише на селянство, а не на цілість нашого виробницько-торговельного світу, значилоби звужувати завдання банку

---

*) Думаємо, що найцікавішим питанням відносно кожної акц. спілки є, в чиїх руках, з'окремаж в чиїх національно руках, находяться акції. — Ред.

і позбавляти його впливу на формування нашої промисловости, як також забирати йому видатне джерело зарібку, яким є звязок із промислом і торговлею*).

Селянство — де це з огляду на парцеляційне законодавство було можливе — кинулося до масового викупу дідичівської землі за дуже високі ціни, а запотребовуючи великих грошевих сум, помагає держати відсоткову міру на високому рівні. Колиж одначе взяти на увагу ціну купна і вартість вложеної праці, то такий обрахунок покаже значну невидатність такої переміни пливких капіталів на стабільні. Гін до захоплювання як найбільше землі дорогою ціною вимагає деякої коректури, яку може привести всебічне обговорення цеї преважної справи на сторінках преси, спеціяльних публікацій і загально-економічної літератури. В кожному випадку не можна його беззастережно підсилювати, а вже в ніякому разі вимагати від Земельного Банку, щоби анґажував усі свої сили в одній области, зі шкодою для других**).

---

*) Можемо з шан. автором погодитися тільки частинно. Безумовно, що чинник, про якій автор згадав, грає ролю в питанні про дешевість кредиту. Але реґулювання розпняття між відсотком плаченим і побираним залежить від самої кредитової установи, від дешевости її апарату і скромних вимог що до »зарібку«. З цього погляду булоб цікаво прослідити на підставі цифрових даних, на скільки банковий кредит, а з окрема кредит, уділюваний Зем. Банком, є дешевий, чи може дорозший від загального рівня, а з окрема від того кредиту. яким сьогодня головно живе наше село: неорганізованого кредиту лихварів і кредиту товарового. Також цікаво знати, чи і о скільки З. Б. проявив свідому тенденцію до боротьби з неорганізованим кредитом.

Коли с. госп. банк ради зарібку, як каже автор, переходить в не свою область діяльности (організатора кредиту для торговців до того не — Українців), то з цим ледви чи можна легко погодитися. Признаємо, що, коли стояти виключно на приватно - господарській точці погляду »зарібку« — все є в порядку; одначе зовсім не так виглядає справа, коли на неї подивитися з точки погляду народньо-господарської.

**) І тут, на нашу думку, автор помиляється. Що с. госп.-кредитова інституція, навіть коли цього бажає, не може добре виконувати функцій кредитування торговлі й промислу; про це свідчить, напр. цей факт, що українські приватні купці (СУК) приступили вже до заснування свого власного »Торговельно-Промислового Банку« — явище зовсім нормальне. *Ред.*

Вкладки на біжучий рахунок виказують доволі поважну суму 990.098.82 зл., що у відношенні до акційного капіталу творить 99%. У банковій теорії і практиці є ріжні думки про це відношення. Найбільш обоснована є думка, що здоровий стан є тоді, коли відношення акційного капіталу до вкладів є таке, як 1 : 2, хоч дійсність всюди показує, що воно буває значно більше: 1 : 4, 1 : 6 і т. д., аж навіть 1 : 20. Якщо відношення дуже разяче, тоді інституція працює у великій перевазі чужими засобами, або — як кажуть — з великим »напруженням« і в часах непередбачених господарських потрясень видається небезпеці, що не зможе встояти на час перед домаганнями вкладачів і вірителів. У Зем. Банку вклади не осягнули ще висоти акційного капіталу, хоч це дуже бажане й цього треба надіятися. Умілою вкладовою політикою, систематично веденою на широку скалю, можна придбати значне число вкладачів та високі суми вкладів і так визбирувати навіть дрібні квоти для доцільного й продуктивного уложення. Велике число вкладачів із невисокими вкладовими квотами є фундаментальна засада вкладової політики. Вкладачів треба собі здобути, а частинно й виховати; і тут добачуємо велике поле для праці для всіх наших кредитових установ. Побіч випробуваних методів приєднування вкладачів, не послідне місце займає і певна виставність, а навіть люксус у зверхній обстановці та вигляді дому й контор, але — на жаль — ці психічні чинники вербування є в Земельнім Банку вповні занедбані. Теперішне приміщення зовсім не надається на контори банку, бо не призначене для цеї цілі, і системою замкнених дверей сильно утруднює торгові зносини з клієнтами.

Рахують, що тільки третина українських ощадностей зложена в українських львівських грошевих інституціях, а дві третини у чужих.

Мене запевнюють, що всі вклади, навіть на книжки, треба уважати (в американському розумінні) вкладами на біжучий рахунок, хоч банкові практики твердять, що на основі глибоко вжитого звичаю у самих вкладачів, треба провести ріжницю між контокорентом і книжкою. Диспонувати біжучим рахунком треба при помочі чеку; він має заступити при щоденних платах гріш, а цей звичай у нас ще не вжився, бо він вимагає масової співпраці суспільности

з банком, то зн. переводження усіх своїх платничих орудок на біжучому рахунку за посередництвом чеку. Уживання чеку замісць грошей — безсумніву вияв господарської зрілости суспільства, чого одначе у нас ще не видно.

У білянсі подані лише вклади »на біжучий рахунок«, а нема поданих вкладів »на книжки«, і тому ця позиція білянсу лишає читача в деякій неясности. Треба було ці категорії вкладів від себе відділити, бо вони ріжняться між иншим ступнем рухливости, хоч усі мають (як зрештою всюди) тенденцію бути à vista. Мимо того, це ніяк не перешкоджає банкам господарити чужим грошем так, що він приносить користь. Чужі капітали Земельного Банку творять 142.91% власних капіталів і це відношення трєба уважати вповні здоровим, ненапруженим; а навіть остається ще деякий простір до числового розширення. Про висоту готівкового поготівля може рішати лише набута практика й досвід а також орієнтаційний змисл передбачування ріжних моментів, що мають вплив на сильніше або слабше вибирання вкладів.

Реесконт векслів*) виказує суму 93.958 зл тоді, коли векслів в портфелі було на зл. 968.366.66, а кредитовий ліміт 250 000. — По день білянсування було використано кредиту в Польському Банку на 37 58%, то зн. небогато; а шкода, бо можна було есконтовий кредит у польському банку використовувати сильніше, головно, коли взяти на увагу, що запотребування кредиту наших кредитових кооператив дуже велике і задовольняти їх можна без всякої небезпеки, бо їх кредитова здатність у більшости бездоганна. Не бачимо причини, чомуби спілка, що користає з кредиту в його джерелі — емісійному банку, не могла підвищувати кредиту сильним і солідним кооперативам. Треба тільки подбати, щоби подачою недоброго матеріялу не давати польському банкові причини ставити ріжного роду перешкоди у вичерпуванні кредиту.

Краєві кореспонденти, (під кореспондентами розуміються звязкові банки) — 83.80 зл. — не шукають, видно звязку зі Зем. Банком, бо всі свої орудки, переважно платничі, полагоджують через свої власні органи, які втиснулися в наше господарське життя і зробили посередництво нашого банку злишним. А не мусілоби так бути, бо колиби наш продукуючий і торгуючий колектив зосереджував усі свої платничі, переказові, вінкуляційні, інкасові й акредитові орудки в Зем. Банку, то приневоливби краєвих кореспондентів пошукати собі звязку з ним, а це скріпилоби його положення і авторітет, а також принеслоби деякі зиски. Те саме можна сказати у відношенні до кореспондентів заграничних. Їх і небогато (на 7.841,96) і орудки незначні, а певно й рідкі, бо в противному випадку вони мусілиби держати в Банку на льоро рахунках значно вищі суми. Звязок зі заграницею слабенький, бо український експортер чи імпортер поминає своє посередництво, а користується чужим. Треба усувати психічні труднощі у навязуванні комерційних зносин з банковою клієнтелею і банків між собою, при чому побіч инших чинників може грати першорядну ролю преса, бо хоч цей спосіб реклями коштовний, та зате дуже видатний. Може бути, що заграничні великі фірми, які мають основного капіталу десятками, а то й сотками міліонів, не бажають собі звязку з українською фірмою, що розпоряджає лише одним міліоном золотих. Є це дуже тонка справа престіжу, який у банковости грає значно більшу ролю, ніж напр. у промислі й торговлі. Цю перешкоду потрібного й бажаного звязку зі заграничною банковістю можна буде усунути лише через значне збільшення акційного капіталу Зем. Банку.

Інж. Ілярій Ольховий.

(Кінець буде).

---

*) Рахунок реесконту в пасивах це — бухгальтерська аномалія, бо есконт і реесконт переводиться на рах. векслів, з протилежним записом на рах-ку каси. Передаючи векслі до реесконту, міняємо одну активну частину на другу, а зобовязання — яке требаби виказати в пасивах білянсу — не затягаємо. Инше контування ніж на рах-ку векслів справляє значні технічні труднощі й непотрібно комплікує ясну методу книжкування. Умовне »зобовязання з реесконту«, що триває до дня заплати векслевої суми, можна зазначувати окремо, з протилежним записом на рах-ку »претенсій до векслевого попередника.« І той двосторонній стан треба унаглядити, але не у білянсі, а під білянсом, або — як кажуть — »під крискою.«

Наслідком вище сказаного сума векслів у портфелі в день білянсування була: 968.366·66 мінус 93.958· — реесконту = 874.408·66).

Серед журналів і книг.

Журнали.

„Кооперативне будівництво," двохтижневий журнал української споживчої кооперації, видає »Вукоспілка« у Харкові. Ч. 1. 15 січня 1928 р. Це число присвячує головну увагу актуальній в цю хвилю на Рад. Україні темі про способи оживлення хлібозаготовчої кампанії. Стаття А. Генкина „Все вниманіе хлебозаґотовкам", обговорюючи ряд рекомендованих урядом і ком. партією заходів, спиняється найбільше на справі постачання селу промислових товарів, яка то справа є доволі занедбана; а це відбивається на ході скупу хліба, на мобілізації у населення його засобів і т. п. Сюди належить ще стаття Р. Л. „Основние проблеми хлебной работи потребсістеми." Инші статті: „Состояніе ринка і торговий план потребкооперації України;" „Путі і форми продвіженія товаров." — З організаційних питань порушено питання: „Об укрепленіі райсоюзов," як органів плянуючих і реґулюючих господарсько-організаційну діяльність спож. товариств; стаття А. Гречки „Будова видатків райспілок" пробує встановити норми пересічних видатків райспілок, поділяючи їх на три групи відповідно до розмірів діяльности; „Політика двох цін" — про заведення клясової політики при встановленні цін так для боротьби з приватником, як і спонуку до енергійнішого („примусового") кооперування. Ряд статтей присвячено питанням раціоналізації роботи, організаційним завданням і практиці, конюнктурним перспективам; подаються підсумки праці за останній квартал 1927 — 28 року, огляд закордонної торговлі та хронікальний матеріял.

»Нова Громада,« двохтижневий кооперативний, популярно-науковий та літературний журнал. Видає „Книгоспілка" Харків. 1-а книжка 15 січня 1928 р., 2 кн. 31 січня 1928 р. Гарно видаваний й ілюстрований часопис має завданням поширення між масовим читачем ідеї кооперації, хоч і не вільної, а скутої офіційною ідеольоґією правлячої партії, інтересам котрої і державним цілям кооперація примушена служити на Радянщині. Ця пануюча тенденція просвічує майже в кожній статті і в оповіданні: все й тут повне хлібозаготовок, мобілізації коштів населення, ленінізму і т. п. По за тим часопис редаґується добре; не обмежуючись кооперативними темами, подає ріжноманітний иноді й для закордонця цікавий матеріял з усіх галузів життя, широко користає з легкої белетристичної форми оповідання, як дуже міцного пропаґаційного засобу. Оживлює журнал сторінка гумору, сатири, задач і ребусів. З окремих статей заслуговує більшої уваги доволі обективно й ділово написана стаття В. Целаріуса, секретаря Вукоради: „Кооперативні питання на XV зїзді ВКП (б)," (ч. 2). Не безінтересною є, як побутова програма для села, за вийнятком карікатурної тенденції до американизму, статейка „За підвищення культурного рівня селянства! (тамже). В ч. 1-му треба відмітити статті по сіл. господарству та про пересувну кооперативну виставку під титулом „Перша спроба."

„Genossenschaftliche Mitteilungen," офіціоз міжнароднього уряду праці в Ґенфі (Швайцарія). Літоґрафоване німецьке видання. Ч. 1 (64) з 24.I. 1928. Перше число за 1928 р. присвячене питанням, що являються нині актуальними й дебатуються в цілому світі в колах спеціялістів, а саме питанням стандаризації й раціоналізації книговодства в приміненні до коопер. практики. Матеріяли, які це число приносить, торкаються Німеччини, Анґлії, та Австрії, й не можуть не обходити українські інституції заінтересовані в раціоналізації книговодства.

„Internationales Genossenschafts-Bulletien," орган міжнароднього кооперативного союзу; німецьке видання ч. 1 за січень 1928 р. Приносить такі найцікавіші статті: Огляд міжнародньої кооперативної статистики за роки 1924, 1925 і 1926 — на підставі книжки тієїж назви; далі витяг зі статті проф. Шарля Жида на тему: „Чи є пролетарський кооперативний рух?" У відділі для кооперативного права містяться критичні огляди кооперативного законодавства в Швайцарії з пера Д-ра Оскара Шера та в Чехословаччині з пера сенатора Фердинанда Ґраска; обидва автори вказують на розбіжности й слабі сторони існуючих законів та на потребу новелізації їх. Стаття директора московського народнього банку Н. Барона „Кооперативний рух в Радянській Росії" богатим цифровим матеріялом ілюструє зріст і зміцнення кооперативного руху на Радянщині в кожному відношенню, так що до кількости кооператив, як і до числа кооперованого населення та оборотового капіталу, який зріс майже у двоє.

Справлення похибки.

В ч. 2. К. Р-ки на стор. 76, стрічка 25 з долини треба виправити число членів кооператив РСУК за рік 1925 з 949 на 150.949.

На стор. 92, стрічка 23 з дол. проситься виправити 62.883 на 62.88 зл.

Видає: *Ревізійний Союз Українських Кооператив.* За редакцію відповідає: Іван Филипович

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві